

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΘΕΜΑ: « Η ενεργητική συνεισφορά του σκακιού σε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες. »

Όνομα συντάκτριας: Δήμητρα Μαγδαληνού

Επόπτης καθηγητής: κ. Κωνσταντίνος Αγγελάκος

Επιστημονικό πεδίο : Παιδαγωγικά

Κέρκυρα, 2019-2020

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

I. Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επόπτη καθηγητή μου, κύριο Κωνσταντίνο Αγγελάκο χάρη στην εμπιστοσύνη, την στήριξη και την μεθοδική καθοδήγηση του οποίου, έφερα εις πέρας την πτυχιακή εργασία μου. Ευχαριστώ, επίσης, τα πρόσωπα τα οποία δέχθηκαν να παραχωρήσουν συνέντευξη αφιερώνοντας στην έρευνά μου λίγο από τον πολύτιμο χρόνο τους, παρά το φόρτος εργασίας και υποχρεώσεων. Ευχαριστώ λοιπόν, που ανταποκρίθηκαν με χαρά στο ερευνητικό μου κάλεσμα, τον ιατρό κύριο Βασίλη Κυριακάκη, την διεθνούς φήμης παγκόσμια πρωταθλήτρια και προπονήτρια της Εθνικής Ελλάδος γυναικών κυρία Άννα Μαρία Μπότσαρη και τον εκπαιδευτικό κύριο Β.Μ, ο οποίος ενέταξε τη διδασκαλία του σκακιού στο σχολείο. Τέλος, ευχαριστώ από καρδιάς την οικογένειά μου, για την ενίσχυση πάσης φύσεως, χάρη στην οποία επήλθε και η περάτωση των σπουδών μου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. Ευχαριστίες	2
Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
II. Περιεχόμενα	
2Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
III. Πρόλογος	4
IV. Εισαγωγή	4
Α΄ΜΕΡΟΣ : «Σκάκι»	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
οριστεί σελιδοδείκτης.	
1. Το αρχαιοελληνικό σκάκι.	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
5	
2. Περιγραφή και ετυμολογία – μεταγενέστεροι δόκιμοι όροι.	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
οριστεί σελιδοδείκτης.	5
3.Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης. Πρόγονοι του σημερινού σκακιού	
6	
Β΄ΜΕΡΟΣ : «Παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες»	
1. Έννοια και ορισμός των μαθησιακών δυσκολιών.	7

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

2. Ποιες είναι οι μαθησιακές δυσκολίες, πώς δημιουργούνται και τι συνέπειες φέρουν;	10
3. Σχολική πρόοδος – το σκάκι ως μέθοδος διδασκαλίας.Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	12
4. Ψυχολογική αρμονία και ισορροπία.Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	13
5. Αρετές των οποίων γίνεται δέκτης το παιδί χάρη στο σκάκι.Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	16
6. Αναφορές σε έρευνες: παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες πριν και μετά την ενασχόληση με το σκάκι.Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	18
Γ΄ ΜΕΡΟΣ : «Μνήμη-μάθηση και σκάκι»	
1. Μάθηση , διδασκαλία και ανάπτυξη του εγκεφάλου, μνήμη.	21
2. Ειδήμονες: εγκεφαλική ικανότητα και επίλυση προβλημάτων.	23
Δ΄ ΜΕΡΟΣ : «Συνεντεύξεις»Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
1. Άννα- Μαρία Μπότσαρη, διεθνής πρωταθλήτρια σκακιού και προπονήτρια.Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	27
2. Βασίλης Κυριακάκης, νευρολόγος και σκακιστής.	31
3. Β.Μ, εκπαιδευτικός που εφήρμοσε τη διδακτική του σκακιού στο σχολείο.	35
V. Συμπεράσματα έρευνας	39
VI. Επίλογος	40
VII. Βιβλιογραφία και παραπομπές	41

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

II. Πρόλογος

Το ερευνητικό μου ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο θέμα αφορμάται από την προσωπική εμπειρία ενασχόλησης με το σκάκι. Αποτελώ και εγώ μέλος της ΕΣΟ (Ελληνική Σκακιστική Ομοσπονδία) και προπονούμαι σε αυτό το πνευματικό άθλημα από τα προσχολικά μου χρόνια. Πλέον για μένα το σκάκι είναι βίωμα και έχει γίνει ένα με την καθημερινή ζωή. Μία σειρά από διακρίσεις και τιμητικούς τίτλους με συνοδεύει και έχει καθορίσει την αυτοβιογραφία μου. Ήταν λοιπόν κάτι οικείο για εμένα το θέμα αυτό, πόσο μάλλον όταν δύναμαι να ασχοληθώ και με το δεύτερο σκέλος του θέματος, δηλαδή τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες. Χάρη στη φύση του επαγγέλματος του πατέρα μου, ο οποίος είναι παιδαγωγός έχω ερεθίσματα και εμπειρίες που με έχουν ευαισθητοποιήσει ιδιαίτερα πάνω στην παιδική ψυχολογία με χαρακτηριστικό το παράδειγμα ενός στενού συγγενικού μου προσώπου, το οποίο αντιμετώπιζε δυσλεξία σε έντονη μορφή. Εν τέλει, ο πατέρας μου παρακολούθησε σεμινάρια προπονητικής και στο σχολείο όπου δίδασκε ως δάσκαλος επέλεξε επιπλέον πρόγραμμα με τίτλο «Το σκάκι στη ζωή μας», από το υπουργείο παιδείας για να ξεκινήσει μαθήματα σκακιού στους μαθητές. Η συμμετοχή ήταν καθολική και μάλιστα δημιούργησε και ομάδες, οι οποίες διακρίθηκαν με τις πρώτες θέσεις σε σχολικούς διαγωνισμούς. Μέσω του σκακιού παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες ξεχώρισαν και έλαμψαν με την πρόοδο τους, έπαψαν να κουβαλούν το στίγμα του «νοητικά υστερημένου» παιδιού, όπου ορισμένοι μικροί, αλλά δυστυχώς, και μεγάλοι επέρριπταν. Η πτυχιακή μου εργασία αποτελεί έμπνευση από τον πατέρα μου και είναι αφιερωμένη σε εκείνον.

III. Εισαγωγή

Ο Blaise Pascal(1623-1662) εξέφρασε την άποψη πως το σκάκι είναι η γυμναστική του μυαλού. Στην έρευνα που θα ακολουθήσει θα τεκμηριωθεί με ιατρικές περιγραφές και στατιστικές μεθόδους πώς το σκάκι εξελίσσει τον ανθρώπινο νου.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ειδικά όταν έχουμε να κάνουμε με ορισμένες εγκεφαλικές δυσλειτουργίες ή μη λειτουργίες των εγκεφαλικών κέντρων (δυσλεξία, δυσαριθμησία, δυσγραφία, αναγνωστική δυσκολία και άλλες μαθησιακές δυσκολίες) το σκάκι είναι δυνατόν να λειτουργήσει θεραπευτικά και πρακτικά για την άμβλυνση του προβλήματος αλλά κυρίως ψυχολογικά από τη στιγμή που αναφερόμαστε σε παιδικές ψυχές, που τείνουν να είναι περισσότερο εύθραυστες και ευαίσθητες. Η εργασία μου χωρίζεται σε τέσσερα κύρια κεφάλαια με πρώτη θεματική το σκάκι, δεύτερη τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, τρίτη μνήμη-μάθηση και σκάκι και την τέταρτη, στην οποία παραθέτω όλες τις συνεντεύξεις. Οι θεματικές ενότητες θα συναντηθούν στα συμπεράσματα και θα δοθούν απαντήσεις και λύσεις στα ερωτήματα που θα έχουν τεθεί. Τέλος, η εν λόγω εργασία χαρακτηρίζεται τόσο από ερευνητικό προσανατολισμό και σύνθεση και λιγότερο βιβλιογραφική.

Α' ΜΕΡΟΣ

1. «Το αρχαιοελληνικό σκάκι»

Το σκάκι για τους αρχαίους Έλληνες ονομαζόταν Ζατρίκιον.¹ Αποτελεί αρχαία ελληνική εφεύρεση από την αρχή της δημιουργίας του έως και σήμερα. Η ύπαρξή του ήρθε στο φως μέσα από τις ανασκαφές του Βρετανού αρχαιολόγου Άρθουρ Έβανς στον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Το εύρημα είχε τη μορφή μίας πλάκας από ελεφαντόδοντο και πέτρα μπλε χρώματος, καλυπτόμενη με γυάλινη επιφάνεια και χρυσά φύλλα. Επρόκειτο για το «Μέγα Ζατρίκιον» το οποίο πλαισίωναν πέντε πιόνια από ελεφαντόδοντο και είχε διαστάσεις 104X61 εκατοστά. Το παιχνίδι χρονολογείται γύρω στο 1600 π.Χ. Το Ζατρίκιον ήταν ένα βασιλικό παιχνίδι ανάλογο με το σημερινό σκάκι. Ο δρόμος που ανακαλύφθηκε ονομάστηκε «Διάδρομος του Ζατρίκιου».

2. «Περιγραφή και ετυμολογία – μεταγενέστεροι δόκιμοι όροι»

Η λέξη «Ζατρίκιον» έχει αρχαία ελληνική ρίζα και χωρίζεται σε δύο συνθετικά.² Με πρώτο το επιτακτικό μόριο «ζα-», το οποίο και χρησιμοποιείται πολύ συχνά με σκοπό να ενισχύσουμε το δεύτερο σκέλος της λέξης. Δεύτερο συνθετικό είναι το ρήμα «τριάζω ή τριάσσω», που σημαίνει νικώ (τριάγμός= νίκη). Στα λεξικά «Μέγα Ετυμολογικόν» και «Λεξικό του ψευδο-Ζωναρά» αναφέρεται ακριβώς η ίδια

¹Από την ελληνική ηλεκτρονική βιβλιογραφία: Παλαμήδης και ζατρίκιον: το αρχαίο ελληνικό παιχνίδι σκάκι. Ιωάννης Κ. Μπίμπης "Αργολικά Παλαμήδης" (2003), Γρηγόρης Ζώρζος Ellinikoarxeio.com, Argolikivivliothiki.gr, filostratos.pblogs.gr

²Από την ελληνική ηλεκτρονική βιβλιογραφία: Παλαμήδης και ζατρίκιον: το αρχαίο ελληνικό παιχνίδι σκάκι. Ιωάννης Κ. Μπίμπης "Αργολικά Παλαμήδης" (2003), Γρηγόρης Ζώρζος Ellinikoarxeio.com, Argolikivivliothiki.gr, filostratos.pblogs.gr

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ερμηνεία για το ρήμα : ‘το νικάν, από μεταφοράς των παλαιστών, εν ταις τρισί πάλαις την νίκην καρπούμενον, και ατρίακτος, ο αήττητος.’ Κατά συνυφασμένο τρόπο το ρήμα ζατριάζω έχει την έννοια του υπερνικώ ή κατανικώ. Το ρήμα ενέχει εννοιολογικά μία υπερβολή και δηλώνει την πλήρη συντριβή του αντιπάλου. Και ο παίζων Ζατρίκιον είναι ο αήττητος, ο νικητής. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι το μόριο «ζα ή ζη» προέρχεται από το ρήμα «ζάω ή ζήω-ζω» δηλαδή βρίσκομαι εν ζωή, ζω, είμαι ζωντανός, ακμάζω, είμαι ακμαίος. Με την ερμηνεία αυτή το Ζατρίκιον ή και Ζητρίκιον, σημαίνει ακόμη και «ζω για να νικώ ή διαβιώνω νικηφόρα».

Στο Βυζάντιο , εκτός από τη λέξη Ζατρίκιον γινόταν χρήση και του όρου «Σκάκους», το οποίο ως όρος αναβίωνε από γενιά σε γενιά και υφίσταντο για αιώνες (πχ συγγραφέας Γρηγόριος Ξενόπουλος σε έργο του γράφει: «παίξαμε τους σκάκους»). Επίσης στα χρόνια του Βυζαντίου υπήρχαν και οι όροι Κιόσα, ή σε παράφραση Ζατρίζαν, εξ ου πιθανόν και το Σαντράζ. Στα λατινικά «scacco» σημαίνει τετράγωνη εικόνα. Τελευταίες παραλλαγές είναι τα ονόματα : Τσατουράνγκα, Τσατράνγκ, Σατράντζι και η πιο σύγχρονη είναι το Σκάκι.

3. «Πρόγονοι του σημερινού σκακιού»

Είναι γνωστό, πως υπάρχουν πολλοί διεκδικητές³ αναφορικά με την καταγωγή του σκακιού, καθώς έχει έρθει στην επιφάνεια μέσα από την ανασκαφική δραστηριότητα πλήθος παρομοίων στρατηγικών παιγνίων. Τόσο η Ινδία, όσο η Κίνα, η Περσία, η Αίγυπτος και η Αρχαία Ελλάδα διεκδικούν την προγονική μορφή του σημερινού σκακιού. Το Ζατρίκιον με καταγωγή από την Ελλάδα, το Σενέτ με καταγωγή από την Αίγυπτο, η Τσατουράνγκα από την Ινδία, το Τσατράνγκ από την Περσία και το Xiangqi από την Κίνα αποτελούν τις αρχαίες μορφές στρατηγικών παιχνιδιών, των οποίων οι προελεύσεις, υποστηρίζουν ένθερμα ότι το σκάκι είναι η εξελιγμένη αλλά συγγενική μορφή με τη δική τους εφεύρεση.

³ Από την ηλεκτρονική ελληνική βιβλιογραφία: Μαυρέας Δημήτρης, «Ιστορία του σκακιού», 09/09/2015.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Β' ΜΕΡΟΣ

1. «Έννοια και ορισμός των μαθησιακών δυσκολιών.»

Είναι δύσκολο να ερμηνεύσει το φαινόμενο μόνο ένας ορισμός⁴ καθώς πολλοί μελετητές, θεωρητικοί και επιστήμονες έχουν αποδώσει με διαφορετικές κάθε φορά διατυπώσεις τις μαθησιακές δυσκολίες. Μάλιστα, η Linda Siegel και η Orly Lipka (2008), εντόπισαν 111 άρθρα που αναρτήθηκαν στο επιστημονικό περιοδικό Journal of Learning Disabilities από την έναρξη της έκδοσής του, το 1968 έως τον Σεπτέμβριο του 2007. Η μελέτη αυτή διεξήχθη με σκοπό να διερευνηθούν τα κριτήρια, βάσει των οποίων διαχρονικά αποδίδονταν οι ορισμοί. Καταληκτικά, οδηγήθηκαν σε τέσσερα κριτήρια, τα οποία αποτελούν κοινό παρονομαστή όλων των υπαρκτών ορισμών. Ο λόγος γίνεται για τα παρακάτω:

- (α) την επίδοση,
- (β) την απόκλιση,
- (γ) την ευφυΐα,
- (δ) τα διά αποκλεισμού κριτήρια.

Μολονότι υφίστανται διαφορετικές προσεγγίσεις, οι ορισμοί μεταξύ τους παρουσιάζουν κάποια κοινά επιστημονικά γνωρίσματα τα οποία συμπεριλαμβάνονται σε κάθε ορισμό. Απαριθμώντας τα έχουμε :

⁴ Από την ελληνική βιβλιογραφία: Σωτηρία Τζιβινίκου " Μαθησιακές δυσκολίες- διδακτικές παρεμβάσεις", εκδόσεις Κάλλιπος, 2015.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι ορισμοί αυτοί⁵ δομήθηκαν υπό διαφορετικό πρίσμα ανάλογα με την πλευρά που προσέγγιζε το ζήτημα ο εκάστοτε μελετητής. Έτσι, συγκεντρωτικά θα αναφερθούμε σε ορισμούς αρχικά ιατρικού τομέα, κατόπιν παιδαγωγικής χροιάς και ύστερα λειτουργικού σκοπού.

- Εν αρχή, μέσα στην πληθώρα των ορισμών υπάρχουν και ορισμένοι **ιατροκεντρικοί**,⁶ οι γνωστότεροι των οποίων ανήκουν στον Bannatyne και τον Myklebust. Ο πρώτος, το 1971 χαρακτήρισε τις μαθησιακές δυσκολίες ως «ελάχιστες εγκεφαλικές δυσλειτουργίες» ενώ ο δεύτερος το 1967 τις ορίζει ως «ψυχονευρολογικές δυσλειτουργίες» που μπορούν να συνυπάρχουν με άλλες και δεν προέρχονται από κάποια εγκεφαλική πάθηση.
- Όσον αφορά την **παιδαγωγική διάσταση**⁷ των ορισμών, ο Kirk και η μαθήτριά του Bateman έχουν κατασκευάσει τους επικρατέστερους που βασίζονται

⁵ Από την ελληνική βιβλιογραφία: Σωτηρία Τζιβινίκου " Μαθησιακές δυσκολίες- διδακτικές παρεμβάσεις", εκδόσεις Κάλιπος, 2015.

⁶ Από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία: "Εκπαιδευτική ψυχολογία", Αποτελεσματική διδασκαλία Αποτελεσματική μάθηση, Stephen N. Elliott, Thomas R. Kratochwill, Joan Littlefield Cook, John F. Travers, σε μετάφραση Μαρίας Σόλμαν και Φρόσως Καλύβα. Εκδόσεις Gutenberg.

⁷ Από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία: "Εκπαιδευτική ψυχολογία", Αποτελεσματική διδασκαλία Αποτελεσματική μάθηση, Stephen N. Elliott, Thomas R. Kratochwill, Joan Littlefield Cook, John F. Travers, σε μετάφραση Μαρίας Σόλμαν και Φρόσως Καλύβα. Εκδόσεις Gutenberg.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

στη διακύμανση, δηλαδή τη διαφοροποίηση μεταξύ επίδοσης και ικανότητας. Ο ορισμός του Kirk διατυπώθηκε το 1962 και μέχρι σήμερα είναι ισχύων και εξακολουθεί να είναι έγκυρος. Έχει ως εξής:

«Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες παρουσιάζουν κάποια διαταραχή σε μία ή περισσότερες από τις βασικές ψυχολογικές διεργασίες που αφορούν την κατανόηση ή τη χρήση του προφορικού ή γραπτού λόγου. Οι διαταραχές αυτές μπορεί να εκδηλωθούν ως διαταραχές στην κατανόηση, στη σκέψη, στον λόγο, στην ανάγνωση, στη γραφή, στην ορθογραφία ή στην αριθμητική. Εμπεριέχουν συνθήκες όπως αντιληπτικές ανεπάρκειες, εγκεφαλική βλάβη, ελάχιστη εγκεφαλική δυσλειτουργία, δυσλεξία, εξελικτική αφασία κλπ. Στις μαθησιακές δυσκολίες δεν εντάσσονται εκείνα τα προβλήματα μάθησης που οφείλονται σε οπτικές, ακουστικές ή κινητικές ανεπάρκειες, σε νοητική καθυστέρηση, σε συναισθηματικές διαταραχές ή σε περιβαλλοντική αποστέρωση».

● Αναφορικά με το **λειτουργικό τομέα**,⁸ τον οποίο οι επιστήμονες και ειδικοί μελετούν για τη διαδικασία διάγνωσης, συναντούμε τους ορισμούς των Hallahan και Kanfman (1976) :

«Οι μαθησιακές δυσκολίες είναι ένας όρος που δηλώνει προβλήματα σε μια ή περισσότερες περιοχές ανάπτυξης ή ικανότητας, και αναφέρεται από κοινού στη δυσλεξία, την υποεπίδοση, και την ελάχιστη εγκεφαλική βλάβη. Επειδή όλα τα παιδιά που εντάσσονται σε αυτές τις κατηγορίες έχουν προβλήματα μάθησης, οι μαθησιακές δυσκολίες πρέπει να έχουν μια κοινή αντιμετώπιση που η έμφασή της θα επικεντρώνεται ανάλογα με την ειδική συμπεριφορά, τις ικανότητες ή τις ανεπάρκειες του παιδιού».

Τέλος, το συνέδριο « National Joint Committee on Learning Disabilities Definition of Learning Disabilities»⁹ διατήρησε τον ορισμό του 1990 ακέραιο χωρίς παραλλαγές και εξήχθησαν τα παρακάτω συμπεράσματα-σημεία σύγκλισης των ορισμών :

i. Οι μαθησιακές δυσκολίες είναι ετερογενείς διαταραχές.

ii. Οι μαθησιακές δυσκολίες έχουν νευροβιολογική υπόσταση.

⁸ Από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία: “Εκπαιδευτική ψυχολογία”, Αποτελεσματική διδασκαλία Αποτελεσματική μάθηση, Stephen N. Elliott, Thomas R. Kratochwill, Joan Littlefield Cook, John F. Travers, σε μετάφραση Μαρίας Σόλμαν και Φρόσως Καλύβα. Εκδόσεις Gutenberg.

⁹ Από την ελληνική βιβλιογραφία: Σωτηρία Τζιβινίκου " Μαθησιακές δυσκολίες- διδακτικές παρεμβάσεις", εκδόσεις Κάλιπος, 2015.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- iii. Οι μαθησιακές δυσκολίες επηρεάζονται από τις γνωστικές διεργασίες.
- iv. Οι μαθησιακές δυσκολίες φέρουν επιπτώσεις στη διαδικασία της μάθησης.
- v. Οι μαθησιακές δυσκολίες συνοδεύουν το άτομο σε όλο το φάσμα της ζωής του.
- vi. Οι ενδείξεις είναι εμφανείς πριν την εκπαίδευση του παιδιού.
- vii. Οι μαθησιακές δυσκολίες είναι ανεξάρτητες από περιβαλλοντικά ζητήματα (πολιτισμικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, γλώσσα και φυλετικές διαφορές), όμως έχει σημειωθεί ότι η εμφάνισή τους είναι διαφορετική σε κάθε γλώσσα.
- viii. Οι μαθησιακές δυσκολίες μπορούν να συνυπάρχουν με άλλες διαταραχές.
- ix. Το κυρίως πρόβλημα των μαθησιακών δυσκολιών αφορά τη γλώσσα και την επικοινωνία.
- x. Μαθησιακές δυσκολίες μπορούν να εμφανίσουν και άτομα ιδιαίτερα ευφυή και χάρη στη νοητική τους κατάσταση, πριν την σχολική τους πορεία να μην γίνουν αντιληπτές. Αργότερα, όμως, κατά τη σχολική τους εκπαίδευση θα αρχίσουν να εκδηλώνονται στο παιδί.
- xi. Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες οφείλουν να έχουν διαφορετική εκπαιδευτική προσέγγιση σύμφωνα με τη σοβαρότητα και τη μορφή μαθησιακής δυσκολίας που διαθέτουν.
- xii. Οι μαθησιακές δυσκολίες ανήκουν στην κατηγορία των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών και πιο συγκεκριμένα στον τομέα των μαθησιακών διαταραχών. Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες χρήζουν ειδικής εκπαίδευσης, καθώς η δυσκολία που αντιμετωπίζουν επηρεάζει την επίδοσή τους στη μάθηση.

Πλέον ο ορισμός του 1990 είναι ο επικρατέστερος και χρησιμοποιείται έως και σήμερα. Ο ορισμός αυτός αποδόθηκε στα αγγλικά, και παρακάτω κατατίθεται η μεταφρασμένη στα ελληνικά μορφή του:¹⁰

« Οι μαθησιακές δυσκολίες είναι ένας γενικός όρος, που αναφέρεται σε μία ανομοιογενή ομάδα διαταραχών, οι οποίες εκδηλώνονται με σημαντικές δυσκολίες στην πρόσκτηση και χρήση ικανοτήτων ακρόασης, ομιλίας, ανάγνωσης, γραφής, συλλογισμού ή μαθηματικής ικανότητας. Οι διαταραχές αυτές είναι εγγενείς στο άτομο, αποδίδονται σε δυσλειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος και μπορεί να υπάρχουν σε όλη τη διάρκεια της ζωής. Προβλήματα σε συμπεριφορές αυτό-ελέγχου, κοινωνικής αντίληψης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης μπορεί να συνυπάρχουν με τις μαθησιακές δυσκολίες, αλλά δεν συνιστούν από μόνα τους τέτοιες. Αν και οι μαθησιακές δυσκολίες μπορεί να εμφανίζονται μαζί με άλλες καταστάσεις μειονεξίας (π.χ. αισθητηριακή βλάβη, νοητική καθυστέρηση, σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές) ή με εξωτερικές επιδράσεις (όπως οι πολιτισμικές

¹⁰ Από την ελληνική βιβλιογραφία: Σωτηρία Τζιβινίκου " Μαθησιακές δυσκολίες- διδακτικές παρεμβάσεις", εκδόσεις Κάλλιπος, 2015.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

διαφορές, ανεπαρκής / ακατάλληλη διδασκαλία), δεν είναι το άμεσο αποτέλεσμα αυτών των συνθηκών ή επιρροών».

2. «Ποιές είναι οι μαθησιακές δυσκολίες, πώς δημιουργούνται και τι συνέπειες φέρουν;»

- Οι μαθησιακές δυσκολίες ¹¹που συναντούμε κατά περιπτώσεις είναι οι εξής: **I. Αναπτυξιακή δυσλεξία** (δυσκολία στην προφορική παραγωγή λόγου), **II. Δυσαναγνωσία** (δυσκολία ανάγνωσης), **III. Δυσορθογραφία** (δυσκολία στην γραφή-ορθογραφικά λάθη), **IV. Δυσαριθμησία** (δυσκολία στα μαθηματικά και τις πράξεις).

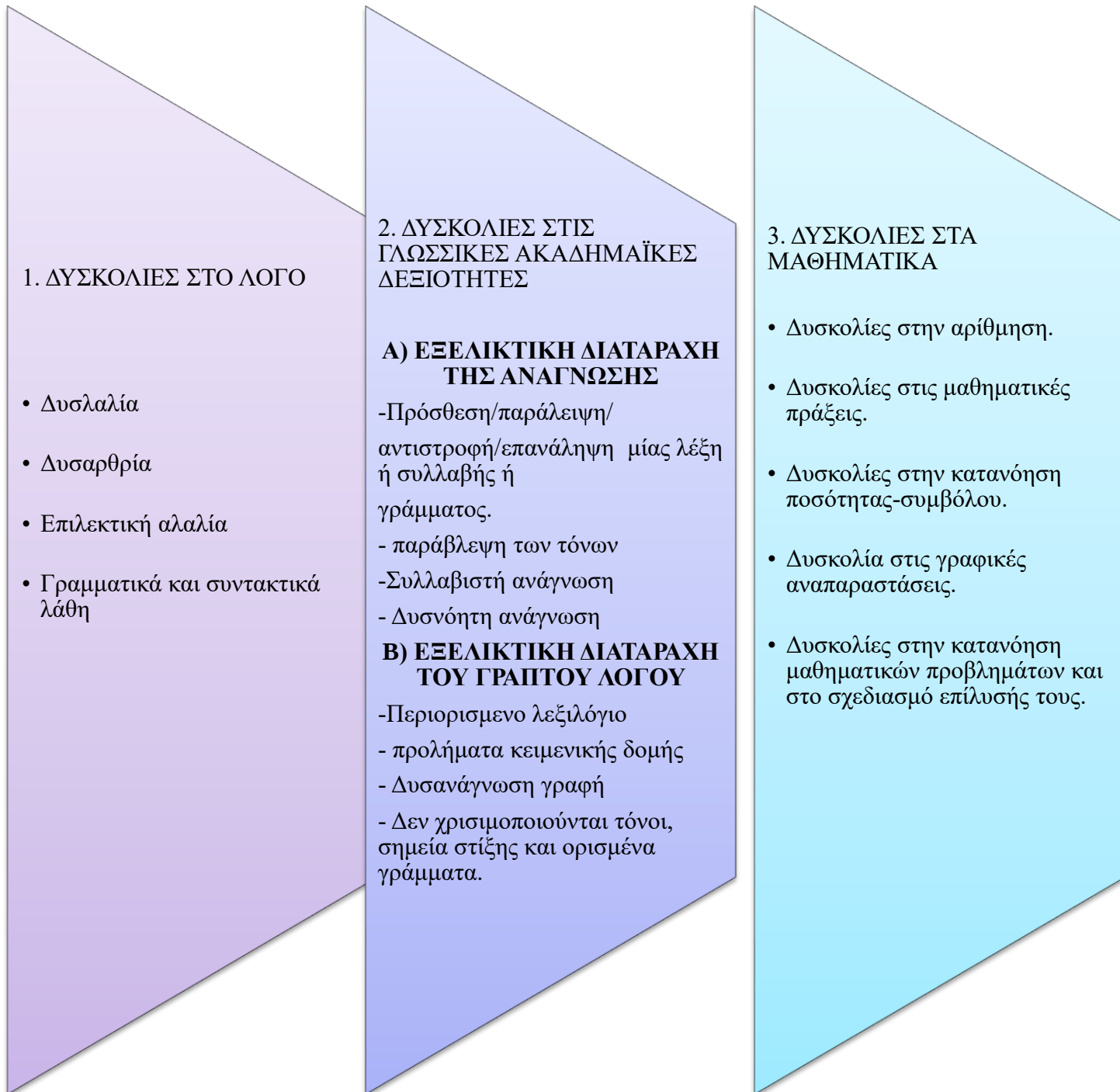
- Από τις πρώτες κιόλας επιστημονικές έρευνες, το αίτιο για την εμφάνιση των μαθησιακών δυσκολιών προσδιορίστηκε και δεν είναι άλλο από τις νευρολογικές δυσλειτουργίες. Κατόπιν, στους αιτιακούς παράγοντες σημειώνονται και οι γενετικές αιτίες, τα κινητικά ελλείμματα, οι βλάβες στην οπτική-ακουστική αντίληψη, οι εγκεφαλικές βλάβες (πχ στην παρεγκεφαλίδα) και τα προβλήματα, τέλος, γλωσσικής φύσεως (προβλήματα φωνολογικής επίγνωσης, τα οποία προξενούν αναγνωστικά προβλήματα, δυσκολία στην ομιλία και τη γραφή-ορθογραφικά λάθη). Το τελευταίο αίτιο είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς είναι σύνηθες στα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες και συχνά παρουσιάζεται σε συνδυασμό με κάποιο άλλο.

- Οι συνέπειες καθεμίας από τις μαθησιακές δυσκολίες φαίνονται στον παρακάτω πίνακα¹²:

¹¹ Από την ελληνική βιβλιογραφία: Σουζάνα Παντελιάδου- Γιώργος Μπότσας: «Μαθησιακές δυσκολίες: Βασικές έννοιες και χαρακτηριστικά». Βόλος 2007, εκδόσεις Γράφημα.

¹² Από την ελληνική ηλεκτρονική βιβλιογραφία: Σταμούλη Αρετή, ψυχολόγος συστημικής προσέγγισης-ειδική παιδαγωγός, ιστοσελίδα "ψυχολογία και ειδική αγωγή", άρθρο : "Χαρακτηριστικά των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες-παραδείγματα".

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

3. «Σχολική πρόοδος - το σκάκι ως μέθοδος διδασκαλίας»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το σκάκι αποτελεί ένα παιχνίδι το οποίο εάν και εφόσον ενταχθεί στο σχολικό πρόγραμμα¹³ στις ώρες της ευέλικτης ζώνης (ΥΠΕΠΘ/Π.Ι., 2001), τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στον τομέα της σύγχρονης διδακτικής, εγγυάται μία θαυμάσια εκπαιδευτική εμπειρία ανάμεσα σε εκπαιδευτικό-μαθητή και φυσικά πρόοδο, εξέλιξη και καλύτερες επιδόσεις του παιδιού στα σχολικά του μαθήματα (χαρακτηριστικό παράδειγμα η ικανότητα επίλυσης προβλημάτων στα μαθηματικά, βελτιωμένη έκφραση του λόγου στη νεοελληνική γλώσσα, μεγαλύτερη ευχέρεια αποστήθισης και μνημονικού στην ιστορία κ.α). Προσεγγίζει τους μαθητές μέσω της εποικοδομιστικής θεωρίας του Piaget, της ανακαλυπτικής μάθησης του Bruner και της κοινωνιογνωστικής προσέγγισης του Vygotsky καθώς και της αρχής της φθίνουσας καθοδήγησης. Οι στόχοι του σεναρίου ακολουθούν την ταξινομία του Bloom (1956) και τις μετέπειτα αναθεωρήσεις (Anderson et al. 2000 & Krathwohl et al 2004). Το σενάριο μπορεί να διδαχθεί τόσο στην σχολική αίθουσα διδασκαλίας, όσο και σε εργαστήριο υπολογιστών, ενώ δεν πρέπει να παραβλεφθεί και η δυνατότητα χρήσης της αυλής -είτε με επιδαπέδια σκακιέρα, είτε με ιδιο-κατασκευασμένα σκακιστικά κομμάτια. Η εκτιμώμενη διάρκεια του σεναρίου είναι τρεις (3) διδακτικές ώρες.

Σε αυτό το σημείο, δέουσα κρίνεται η αναφορά στην διδακτική μέθοδο του μαθήματος σκακιού, η οποία όπως ακριβώς και η φύση του μαθήματος, οφείλει να είναι συνυφασμένη με παιγνιώδη χαρακτήρα. Δεν είναι διόλου άστοχη η παρατήρηση πως τα παιδιά μαθαίνουν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που παίζουν, δηλαδή με βιωματικό και ευχάριστο τρόπο. Παράλληλα, όμως, την υψηλής ποιότητας διδασκαλία θα πλαισιώνουν κι άλλες δράσεις. Εξαιρετικό επίτευγμα του μαθήματος σκακιού είναι ότι ο μαθητής θα αποδεχθεί το συμμαθητή του, θα αναπτυχθεί το λεγόμενο ομαδοσυνεργατικό πνεύμα και έτσι τα παιδιά θα καταφέρουν να συναναστρέφονται μεταξύ τους χωρίς έριδες, συγκρούσεις και αντιζηλίες. Όπως είναι προφανές, οι ομαδικές σχολικές εργασίες και τα μαθήματα που απαιτούν τη συνεργασία των μαθητών θα τελούνται επίσης ομαλά μέσω των αρμονικών σχέσεων που καλλιέργησαν οι μαθητές χάρη στην σημαντικότερη διδαχή του πνευματικού αυτού αθλήματος: «να δείχνεις σεβασμό όχι μόνο στον συμπαίκτη (φίλο) σου αλλά και στον αντίπαλό (παιδί που δεν βρίσκεται στον φιλικό κύκλο) σου. Μην είσαι αλαζονικός αν κερδίσεις και μην τον ατιμάσεις εάν χάσει». Εκτός, λοιπόν, από την εκπαιδευτική αξία του σκακιού υπάρχει και η ηθική-κοινωνική-ψυχολογική αξία, η οποία δεν είναι ήσσονος σημασίας. Το σχολείο δεν είναι μόνο στερνή γνώση αλλά ο δεύτερος φορέας αγωγής μετά την οικογένεια και ένα περιβάλλον στο οποίο ο μαθητής αφιερώνει αρκετές ώρες της ημέρας του και πρέπει να αισθάνεται ευφορία, ασφάλεια και κοινωνική αποδοχή.

4. «Ψυχολογική αρμονία και ισορροπία»

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας : «Υγεία είναι η κατάσταση πλήρους σωματικής, ψυχικής ευεξίας και όχι απλώς η απουσία νόσου ή αναπηρίας».

¹³ Από την ελληνική ηλεκτρονική βιβλιογραφία: www.aesop.iep.edu.gr Aesop (Advanced Electronic Scenarios Operating Platform). ΙΕΠ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Συχνά παρατηρείται ότι παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες εμφανίζουν διαφόρων μορφών ψυχικές διαταραχές¹⁴ εξαιτίας της μη αποδοχής τους από το κοινωνικό τους περιβάλλον, που ποικίλουν αναλόγως το βαθμό δυσφορίας του εκάστοτε παιδιού. Στον άνθρωπο, οι ψυχολογικές ανάγκες είναι απόρροια της διάπλασης της δικής του προσωπικότητας και ένα κράμα κοινωνικών παραγόντων. Ένα ψυχολογικά υγιές παιδί συγκεντρώνει κάποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τα οποία του εξασφαλίζουν μια φυσιολογική ψυχοσωματική ανάπτυξη και περιορισμό των παιδικών, όπως θα λέγαμε, τραυμάτων και προβλημάτων. Τα γνωρίσματα αυτά φαίνονται στον παρακάτω πίνακα :

1. Ανάγκη για αγάπη
2. Ανάγκη για ασφάλεια
3. Ανάγκη για νέες εμπειρίες
4. Ανάγκη για υπευθυνότητα
5. Ανάγκη για όρια
6. Ανάγκη για έλεγχο των ενστικτωδών ενορμήσεων
7. Ανάγκη για αναγνώριση και αποδοχή
8. Ανάγκη να ανήκει σε μία ομάδα
9. Ανάγκη για υποστήριξη

Αν ένα υγιές παιδί έχει τις παραπάνω απαραίτητες για αυτό ανάγκες στην ζωή του με την οικογένεια φυσικά πανταχού παρούσα ως σύμμαχος και προστάτης του παιδιού, το παιδί που διαθέτει μαθησιακές δυσκολίες έχει τις ίδιες ανάγκες σε διπλάσιο βαθμό, γιατί επιβιώνει σε ένα κλίμα, φόβου, δισταγμού, ανασφάλειας και αβεβαιότητας. Η οικογένεια σε συνδυασμό με τους άλλους φορείς αγωγής είναι συνυπεύθυνοι και αρμόδιοι για την κάλυψη των αναγκών του παιδιού, εξατομικεύοντάς τες σύμφωνα με το χαρακτήρα και τις επιθυμίες του. Μεγαλώνοντας το παιδί εκτός των ήδη αναφερθέντων αναγκών θα επιζητήσει και την ανάγκη για κατανόηση-πρόβλεψη-δομή της πραγματικότητας, την ανάγκη για αυτοεκτίμηση και αυτοαναγνώριση και τέλος την ανάγκη για απόκτηση αξιών-νοήματος στη ζωή-ελπίδας-στόχων. Οι κοινές διαταραχές που μπορεί να παρουσιάσει το παιδί με μαθησιακές δυσκολίες είναι οι εξής:

1. Διαταραχές άγχους
2. Διαταραχές διαγωγής
3. Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής
4. Υπερκινητικότητα
5. Διαταραχές διάθεσης

¹⁴ Από την ελληνική βιβλιογραφία: όλη η ενότητα από: Γιάννης Παπαδάτος, «Ψυχικές διαταραχές και μαθησιακές δυσκολίες παιδιών και εφήβων», εκδόσεις Gutenberg 2010.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το παιδί μπορεί να εκδηλώσει λόγω πίεσης ή φόβου είτε έντονο άγχος, είτε προβλήματα συμπεριφοράς και βίας (λεκτικής ή σωματικής) αν είναι εξωστρεφές αλλιώς σε περίπτωση που είναι εσωστρεφής χαρακτήρας δε θα αντιδρά όταν κάτι το προσβάλλει, το ενοχλεί ή το στεναχωρεί κι έτσι θα καταστεί παθητικός δέκτης των μηνυμάτων και των συμπεριφορών του περιβάλλοντός του. Έπειτα είναι πιθανό να εκδηλώσει είτε διάσπαση προσοχής σε μία προσπάθεια να δραπετεύσει από καταστάσεις και συνθήκες που του προκαλούν άγχος και δυσφορία (όπως για παράδειγμα κατά τη διάρκεια του σχολικού μαθήματος, το παιδί επειδή δεν μπορεί να συμμετέχει, να ανταποκριθεί και συνεπώς να παρακολουθήσει, καταβάλλεται από το αίσθημα του πανικού και της απογοήτευσης με αποτέλεσμα να αφαιρείται και η προσοχή του να στρέφεται αλλού) είτε υπερκινητικότητα, προσπαθώντας κατά κάποιο τρόπο να διοχετεύσει κάπου την ενέργειά του. Τέλος, ένα άλλο ενδεχόμενο είναι οι διαταραχές στη διάθεσή του (κατάθλιψη, δυσθυμική διαταραχή). Οι διαταραχές αυτές δεν εμφανίζονται μόνο ως συνδυασμοί στα παιδιά αλλά και κατά μόνας. Κρίνεται απαραίτητο να τονιστεί το γεγονός ότι τα βαριά, ψυχολογικής φύσεως, περιστατικά επιφέρουν και διαταραχές σωματικών λειτουργιών στο παιδί.

Σε αντιδιαστολή με τις διαταραχές, που είναι σοβαρή ένδειξη για ψυχολογική βοήθεια και φυσικά αποτελούν μία μη υγιή ψυχική κατάσταση, έρχονται τα κριτήρια ενός ψυχικά υγιούς ατόμου, τα οποία συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα:

Μέσα σε αυτόν τον καταγισμό αρνητικών συναισθημάτων το σκάκι είναι μία λύση ανάγκης για το παιδί. Το σκάκι είναι το άθλημα που θα του χαρίσει απλόχερα την αυτοπεποίθηση, την αυτοεκτίμηση, τη σιγουριά για τον εαυτό του και πλέον την συνειδητοποίηση πως δεν διατρέχει νοητικά προβλήματα. Το παιδί αφού αισθανθεί όμορφα με τον εαυτό του, θα σταματήσει να εκφράζεται βιαίως (λεκτικά ή σωματικά) και η αποκλίνουσα -αντιδραστική συμπεριφορά του θα ελαττωθεί σημαντικά. Απότοκο αυτής της εξέλιξης αποτελεί και η έναρξη της

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

κοινωνικοποίησης του παιδιού. Η γαλαντόμος προσφορά του σκακιού δεν περιορίζεται μόνο στον ψυχολογικό και κοινωνικό τομέα, καθώς το παιδί θα παρατηρήσει μεγάλη εξέλιξη και στην σχολική του πρόοδο. Μεγαλύτερη ανάλυση της αξίας του σκακιού για το παιδί θα πραγματοποιηθεί στις παρακάτω ενότητες (ενότητα πέντε και ενότητα έξι του Β' μέρους).

5. «Αρετές των οποίων γίνεται δέκτης το παιδί χάρη στο σκάκι.»

¹⁵ «Το σκάκι είναι στην ουσία του ένα παιχνίδι, στην μορφή του τέχνη και στην εκτέλεσή του μία επιστήμη.», σύμφωνα με τον Baron Tassilo (Γερμανός Μαιτρ του 19^{ου} αιώνα, ιστορικός και θεωρητικός του σκακιού). Το σκάκι αποτελεί μία εφαρμοσμένη τακτική, μέσω της οποίας το παιδί γίνεται δέκτης ιδιαίτερα σημαντικών αξιών και χαρακτηριστικών. Όλο αυτό το εγχείρημα καθίσταται μία ιδιοφυής παιδαγωγική μέθοδος, διότι επιτυγχάνεται παίζοντας, καθώς, ειδικά για τις μικρές ηλικίες, το παιχνίδι οφείλει να είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής.

¹⁶ Το εν λόγω άθλημα δύναται να προσφέρει την ικανότητα της αυτοσυγκέντρωσης αρχικά, η οποία είναι απαραίτητη για τους μαθητές όσον αφορά την απόκτηση σωστής μεθόδου μελέτης καθώς και για τα παιδιά με διάσπαση προσοχής. Μέσα επίσης από τη διδασκαλία της θεωρίας του σκακιού, που τα παιδιά σταδιακά απομνημονεύουν καθώς και από τις τυπικές θέσεις που ανακαλούν στη μνήμη τους και χρησιμοποιούν στις παρτίδες, κατακτάται η ικανότητα του καλού μνημονικού βάσει ορθολογικών συλλογισμών. Καλλιεργείται η λογική σκέψη και η λήψη σωστών αποφάσεων, εκμηδενίζοντας έτσι τις πιθανότητες παραλογικών συνειρμών. Παρά τη λογική αντιμετώπιση των ζητημάτων, ο μαθητής προικίζεται και από την απόκτηση φαντασίας για την απόδοση γρήγορων λύσεων σε προβλήματα που τίθενται. Βρίσκεται δηλαδή σε μία κατάσταση μόνιμης νοητικής εγρήγορσης. Ο συγκερασμός των παραπάνω ιδιοτήτων επιφέρει και καλύτερη σχολική πρόοδο. Φυσικό και επόμενο χαρακτηριστικό, η αύξηση της ευφυΐας (δείκτης IQ), της κατανόησης περίπλοκων εννοιών και καταστάσεων όπως και η πιο διαισθητική αντίληψη.

¹⁵ Από την ξενόγλωσση ηλεκτρονική βιβλιογραφία: "Benefits of chess in education": A collection of studies and papers on chess and education. Compiled by Patrick S. McDonald (Youth coordinator for the Ontario Chess Association and Youth coordinator for the Chess Federation of Canada).

¹⁶ Από την ελληνική ηλεκτρονική βιβλιογραφία:
<http://www.skourascamp.com/el/blog/ti-mporoun-na-mathoun-ta-paidia-apo-to-skaki>

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

¹⁷ Σημαντική η αναφορά στον ιατρικό τομέα, καθώς το σκάκι χαρίζει υγεία στους κοινωνούς του. Πρώτον, ο σκακιστής απαλλάσσεται από την νόσο Αλτσχάιμερ. Ειδικότερα, είναι γνωστό πως ο εγκέφαλος λειτουργεί σαν μυς και χρειάζεται κι αυτός άσκηση. Μία πρόσφατη μελέτη που δημοσιεύθηκε στο ιατρικό περιοδικό «The new England journal of medicine» κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα άτομα που ασχολούνται με το σκάκι έχουν μηδαμινές πιθανότητες μετά τα 75 τους έτη να εμφανίσουν Αλτσχάιμερ. Ο δόκτορ Robert Freidland της έρευνας ισχυρίζεται ότι το σκάκι εξασκεί τη φαιά ουσία που συνήθως παραμένει σχετικά αδρανής, ενώ η μη εξάσκησή της, ως συνέπεια, αδρανοποιεί τον εγκέφαλο. Δεύτερον, το σκάκι αναπτύσσει και πληθαίνει τους δενδρίτες (μικρές διακλαδιζόμενες προεξοχές που βρίσκονται στην άκρη των νευρώνων του εγκεφάλου. Ο κάθε νευρώνας έχει πολλούς δενδρίτες με πολλές διακλαδώσεις) στους νευρώνες του εγκεφάλου. Οι δενδρίτες είναι αρκετά σημαντικοί καθώς είναι το μέσον με το οποίο ο νευρώνας προσλαμβάνει σήματα. Αυτό σηματοδοτεί την ικανότητα σκέψης, όσο περισσότεροι δηλαδή οι δενδρίτες τόσο γρηγορότερα και ευκολότερα γίνεται η διαδικασία μεταβίβασης μηνυμάτων μέσα στον εγκέφαλο. Τρίτον, για μία παρτίδα σκάκι απαιτείται η χρήση και των δύο ημισφαιρίων του εγκεφάλου. Γεγονός ιδιαίτερα εντυπωσιακό καθώς ο μέσος άνθρωπος στην καθημερινότητά του λειτουργεί το ένα από τα δύο ημισφαίρια.

¹⁸ Μολονότι τα πρακτικά χαρακτηριστικά είναι τα κατά κόρων σημαντικά, προσμετρούνται και οι ηθικές προσλαμβάνουσες, οι οποίες προσδίδουν χαρίσματα στα παιδιά. Αρχικά, ο σκακιστής μαθαίνει να διαχειρίζεται την ήττα σε μία αγωνιστική αίθουσα αλλά και γενικότερα τις αποτυχίες που του επιφυλάσσει η ζωή. Είναι ακόμη ικανός να διαχειρίζεται με ωριμότητα, νοητική διαύγεια και ενάργεια τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά του. Η αρετή της υπευθυνότητας και της ανάληψης της προσωπικής ευθύνης σε περίπτωση αποτυχίας είναι ένα πλεονέκτημα που έχουν κυρίως τα ατομικά αθλήματα. Καθώς σε ένα ομαδικό την ευθύνη της ήττας χρεώνεται ολόκληρη η ομάδα. Το σκάκι διαπλάθει χαρακτήρα και καταρτίζει προσωπικότητες. Η εργατικότητα, η ταπεινότητα και η φιλοτιμία είναι επακόλουθες αξίες καθώς προσδίδουν ότι η επιτυχία είναι πάντα προσωρινή και ότι χρειάζεται συνεχής μόχθος, προσπάθεια και αφοσίωση για την κατάκτησή της. Ο μαθητής των εγγεγραμμένος σε κάποιο σκακιστικό σύλλογο έρχεται σε επαφή με άλλους

¹⁷ Από την ελληνική ηλεκτρονική βιβλιογραφία: Παναγάκος Ιωάννης "Σκάκι και παιδί", Σεμινάριο: 2 Δεκεμβρίου 2014, Χαλκίδα.

¹⁸ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΚΑΚΙΟΥ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ- 31/05/2015.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

σκακιστές, αποκτά νέες γνωριμίες και ευκαιρίες για κοινωνικοποίηση. Η υπομονή, η στεία και «στρατιωτική» πειθαρχία, ο ακλόνητος σεβασμός αλλά και η απaráμιλλη ευγένεια όχι μόνο προς τους διδασκάλους, τους συμπαίκτες ή τους αντιπάλους, αλλά προς κάθε άνθρωπο, είναι κάποιες έννοιες-αξίες που περιγράφουν με απόλυτη ακρίβεια την ηθική πορεία που ο νέος θα ακολουθήσει χάρη στο σκάκι. Επί παραδείγματι, η χειραψία πριν και μετά τον αγώνα είναι μία ευχετήρια κίνηση για μία έντιμη, δίκαιη και ευχάριστη παρτίδα (στην αρχή), αποτελεί ένδειξη σεβασμού, αναγνώριση του αντίπαλου δέοντος και εκδήλωση συγχαρητηρίων για το όμορφο παιχνίδι (στο τέλος). Το σκάκι είναι η απτή απόδειξη του ευ αγωνίζεσθαι, το ευγενές άθλημα, όπως πολλοί αρέσκονται να το αποκαλούν. Ενώνει ανθρώπους με διαφορετική ηλικία, προσωπικότητα, εξωτερική εμφάνιση, οικονομική κατάσταση, φύλο και αντιλήψεις υπό μία ισχυρή ιδεολογία : την αγάπη για το άθλημα!

6. *«Αναφορές σε έρευνες: παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες πριν και μετά την ενασχόληση με το σκάκι.»*

Ένα ποσοστό¹⁹ περίπου 20-25% των νέων έχουν ταξινομηθεί ως άτομα με ειδικές ανάγκες και έχουν διαγνωσθεί με ένα ευρύ φάσμα νευρολογικών παθήσεων. Οι περιπτώσεις αυτές καλύπτουν τέσσερις κύριους τομείς: 1) τις μαθησιακές δυσκολίες, 2) τα σωματικά προβλήματα, 3) τα προβλήματα προσοχής, συγκέντρωσης και συμπεριφοράς, 4) τις δυσκολίες στην κοινωνικοποίηση και στις ανθρώπινες σχέσεις. Για πολλά από αυτά τα παιδιά το σκάκι μπορεί να έχει μία σημαντική άκρως θετική επίδραση στη ζωή και ως έναν βαθμό στην ψυχοσωματική υγεία τους. Διότι όταν υπάρχει η ψυχική υγεία επέρχεται και η σωματική και το αντίθετο.

Ένα παιδί με μαθησιακές δυσκολίες χαρακτηρίζεται από ορισμένα γνωρίσματα που είναι ικανά να του αποδώσουν την απαιτούμενη ώθηση για να διαπρέψει πάνω στη σκακιάρα, παρότι ίσως να δυσκολεύεται στον τρόπο εκμάθησης του αθλήματος (άνοιγμα-μέσον-φινάλε). Οι δυσλεκτικοί και τα ιδιαίτερα αυτά παιδιά έχουν μία αυξημένη ικανότητα οπτικο-χωρικής αντίληψης και συνείδησης που θα αποβεί μετέπειτα στον αθλητισμό ξεχωριστό προσόν. Έπειτα, εξαιτίας της δυσκολίας έκφρασης και παραγωγής λόγου έχουν ταχύτερη σκέψη που κάποιες φορές είναι πιο εύστοχη και αποτελεσματική σε σύγκριση με ένα άλλο παιδί δίχως ιδιαιτερότητες. Ας μην καταστεί παραβλέψιμη πληροφορία, η εξής: ένας νέος με μαθησιακές δυσκολίες έχει να αποδείξει ότι δεν διατρέχει καμία πιθανότητα νοητικής στέρξης, όπως τυγχάνει να αντιμετωπίζεται συνήθως. Το «πρόβλημα» δεν είναι νοητικό αλλά

¹⁹ Από την ελληνική ηλεκτρονική βιβλιογραφία: όλη η ενότητα: Παναγάκος Ιωάννης "Σκάκι και παιδί", Σεμινάριο: 2 Δεκεμβρίου 2014, Χαλκίδα.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

μία οργανική δυσλειτουργία στην εκτέλεση μίας ενέργειας (ομιλία, ανάγνωση, συγκέντρωση κλπ). Το σκάκι ως «το άθλημα των ευφυών» θα του χαρίσει την αναγνώριση της νόησής του , την παραδοχή της , το σεβασμό και το θαυμασμό από τον κοινωνικό του περίγυρο. Τα παιδιά αυτά και ιδιαίτερα όσα έχουν αναγνωσθεί με σύνδρομο Asperger ή έχουν οποιασδήποτε μορφής αυτισμό παρουσιάζουν μεγαλύτερους δείκτες IQ και ικανότητα για πιο έντονη εστίαση. Αρκετοί πολύφημοι σκακιστές είναι δυσλεκτικοί, αυτιστικοί ή παρουσιάζουν διάφορα άλλα ξεχωριστά τέτοια χαρακτηριστικά. Με την ενασχόληση αυτή , οι νέοι θα σκληραγωγηθούν και θα μάθουν να αντέχουν στην πίεση και τον ανταγωνισμό. Έτσι θα ενδυναμώσουν και τον ψυχικό τους κόσμο ώστε να μην καταρρέει αν και όποτε κανείς τους κακολογήσει ή μιλήσει υποτιμητικά και εριστικά για το πρόβλημά τους.

Τα τελευταία χρόνια γίνονται τακτικά μελέτες για την απόδειξη της ευεργετικής επίδρασης στον άνθρωπο. Εν αρχή, σημειώνεται η μελέτη που διεξήχθη στη Βενεζουέλα, η οποία απέδειξε ότι μετά από τεσσεράμισι μήνες ασχολίας με το σκάκι όλα τα παιδιά είχαν θεαματική αύξηση του δείκτη ευφυΐας τους ανεξάρτητου φύλου ή οικονομικής- κοινωνικής κατάστασης. Το αποτέλεσμα της έρευνας εξέπληξε την κυβέρνηση, πείθοντάς την να εισαγάγει το σκάκι ως μάθημα στα σχολεία το έτος 1988-1989. Επόμενη μελέτη, είναι αυτή που πραγματοποιήθηκε από τον καθηγητή Stuart Mangulies σε διάρκεια ενός έτους το 1993 στη Νέα Υόρκη με επιδιωκόμενη απόδειξη την ευεργετική επίδραση του σκακιού στο διάβασμα και τη σχολική μελέτη. Μαθητές δύο τάξεων από δέκα σχολεία έλαβαν μέρος και χωρίστηκαν σε δύο ομάδες ίδιου μαθησιακού επιπέδου, από τις οποίες η μία αποτελούνταν από παιδιά που δεν είχαν την παραμικρή επαφή με το σκάκι ενώ η δεύτερη από μαθητές που είχαν συστηματική ενασχόληση με το άθλημα. Η μελέτη έδειξε ότι η δεύτερη ομάδα είχε πανηγυρικά πολύ μεγαλύτερες επιδόσεις στο διάβασμα και καλύτερη σχολική πρόοδο. Στη συνέχεια, ο καθηγητής Stephenson, το 1979, ως επικεφαλής της Naval Academy (N.A) μετά από είκοσι ημέρες καθημερινής σκακιστικής διδασκαλίας στη N.A διαπιστώθηκε ότι η απόδοση των παιδιών ήταν σε σχέση με πριν πολύ καλύτερη σε διάφορους τομείς δηλαδή η βελτίωση: στην ακαδημαϊκή απόδοση αντιστοιχεί στο 55%, στην επιδεξιότητα σε 62%, στην προσπάθεια σε 59%, στη συγκέντρωση σε 56% και στον αυτοέλεγχο σε 55%. Τέλος, μία σειρά από παρόμοιες έρευνες σε Αγγλία, Ρωσία, ΗΠΑ, Βέλγιο κ.α. τόνισαν ότι οι νέοι που ασχολούνται με το σκάκι, παρουσίασαν βελτίωση στη σχολική τους επίδοση και ιδιαίτερα στα μαθηματικά και τα γλωσσικά μαθήματα αλλά και γενικότερα στην ακαδημαϊκή τους εξέλιξη.

Περισσότερες από 70 κυβερνήσεις χωρών πλέον προωθούν το σκάκι με διάφορους τρόπους γιατί θεωρούν ότι βοηθά στη διαπαιδαγώγηση των νέων. Επίσης πάνω από 30 χώρες (πχ Ρωσία, Ισλανδία, Βενεζουέλα, Καναδάς, Βουλγαρία, Ισπανία, Αρμενία) έχουν εντάξει το σκάκι στο επίσημο σχολικό πρόγραμμα. Πρόσφατα η Τουρκία ενέταξε κι αυτή το σκάκι στο επίσημο εκπαιδευτικό της πρόγραμμα και

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

έγιναν περίπου 12.000 προσλήψεις καθηγητών σκακιού στα δημοτικά σχολεία. Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια το σκάκι ακμάζει αλματωδώς. Λειτουργούν σήμερα περίπου 300 σκακιστικοί όμιλοι σε όλη τη χώρα και στους 35.000 κυμαίνονται οι εγγεγραμμένοι με αθλητικό δελτίο σκακιστές. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο περιλαμβάνεται και η προσπάθεια της Ελληνικής Σκακιστικής Ομοσπονδίας να ενταχθεί το σκάκι ως μέρος του διδακτικού προγράμματος στα δημοτικά σχολεία.

Ο πρώην παγκόσμιος πρωταθλητής Βλαντίμιρ Κράμνικ είναι ένθερμος υποστηρικτής του σχολικού σκακιού. Σε πρόσφατη συνέντευξή του εξομολογήθηκε ότι: «Το σκάκι ταιριάζει τέλεια στο να γυμνάζει κανείς τη στρατηγική του σκέψη. Ειδικά για τα παιδιά και τους εφήβους η τακτική εξάσκηση στο σκάκι μπορεί να οδηγήσει σε ορατή βελτίωση των αποτελεσμάτων στο σχολείο.».

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γ' ΜΕΡΟΣ

1. «Μάθηση, διδασκαλία και ανάπτυξη του εγκεφάλου, μνήμη»²⁰

Α) ΜΑΘΗΣΗ

Ο εγκέφαλος είναι το θεμελιώδες όργανο, μία μηχανή παραγωγής μηνυμάτων, στην ουσία ένας πομπός αλλά και ένας δέκτης της πληροφορίας. Κατά αριθμόν είναι τρεις οι κυριότερες παρατηρήσεις όσον αφορά την επίδραση που έχει η μάθηση στον εγκέφαλο. Πρώτον, η μάθηση διαμορφώνει και αλλάζει τη φυσική δομή του εγκεφάλου. Δεύτερον, οι παραπάνω δομικές αλλαγές έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τη λειτουργικότητα του εγκεφάλου, δηλαδή η μάθηση εξελίσσει και θέτει σε κατάσταση βελτίωσης τον εγκέφαλο. Τρίτον, διαφορετικά κέντρα και περιοχές του εγκεφάλου είναι δυνατόν να βρίσκονται σε φάση μαθησιακής εγρήγορσης σε διαφορετικό, μη ταυτόσημο, χρόνο. Είναι μείζονος σημασίας να τονίσουμε, πως η μάθηση μίας ενέργειας επιφέρει αποτελέσματα μόνο τοπικά, στην περιοχή δηλαδή του εγκεφάλου που οφείλεται για την ενέργεια αυτή. Επόμενη παρατήρηση, είναι ότι το περιβάλλον και τα ερεθίσματα του ατόμου επηρεάζουν την ανάπτυξη του εγκεφάλου. Για παράδειγμα, ένα περίπλοκο περιβάλλον ή μία ενέργεια που απαιτεί αυτοσυγκέντρωση, σκέψη και λύση ασκήσεων-προβλημάτων (όπως είναι το σκάκι) δημιουργεί πιο αποτελεσματικά και ισχυρά κύτταρα. Αυτό συμβαίνει διότι ο όγκος των τριχοειδών αγγείων (μικρά αιμοφόρα αγγεία που παρέχουν στον εγκέφαλο οξυγόνο και θρεπτικά συστατικά απαραίτητα για την εύρυθμη λειτουργία του) ανά νευρικό κύτταρο αυξάνεται, με αποτέλεσμα να μεταφέρουν μεγαλύτερη ποσότητα αίματος στον εγκέφαλο. Η περίπλοκη εμπειρία και τα ερεθίσματα προξενούν αυτήν την οργανική μεταβολή στον εγκέφαλο, καθώς του προσφέρουν περισσότερες πληροφορίες και δυνατότητες μάθησης, με αποτέλεσμα την αδιάκοπη επεξεργασία τους και αντίστοιχα την αλληλεπίδραση με το σύνθετο αυτό περιβάλλον, σε αντίθεση με κάποιο απλό, μη απαιτητικό. Συμπερασματικά, η εγκεφαλική χωρητικότητα τείνει να είναι ευέλικτη και τρόπον τινά αυξανόμενη, ενώ πάντα εξαρτώμενη από το περιβάλλον, τα ερεθίσματα και την εμπειρία.

Β) ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΓΚΕΦΑΛΟΥ

²⁰ Από την ελληνική βιβλιογραφία: όλη η ενότητα από: Αγγελάκος Κώστας, Καινοτόμες Προσεγγίσεις στις Επιστήμες της Αγωγής : «Πώς μαθαίνει ο άνθρωπος : εγκέφαλος, νους, εμπειρία και μάθηση στο σχολείο». Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών ΗΠΑ – Επιτροπή Κοινωνικών Επιστημών και Εκπαίδευσης. Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Έχει παρατηρηθεί ότι η διδασκαλία συγκεκριμένων ενεργειών ή πληροφοριών είναι ικανή να επηρεάσει τη βιολογική ανάπτυξη και την οργάνωση των λειτουργιών του εγκεφάλου. Μολονότι η εγκεφαλική εξέλιξη υπόκειται στην διδασκαλία, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί και η εμπειρία για την επίτευξή της. Τεκμήρια των ανωτέρω πορισμάτων είναι οι έρευνες και μελέτες που σημειώθηκαν αρχικά όσον αφορά τη γλώσσα ως διδακτική διαδικασία (ακρόαση λέξεων, ομιλία, ανάγνωση, γλωσσική σκέψη) και κατόπιν, με σκοπό την απόδειξη της λειτουργικής αναδιοργάνωσης του εγκεφάλου, το πείραμα που διεξήχθη σε άτομα που υπέστησαν εγκεφαλικά επεισόδια ή αφαίρεση τμήματος του εγκεφάλου. Έξοχο κρίνεται το πόρισμα της έρευνας, καθώς τα άτομα αυτά δια μέσου της εκπαίδευσης και διδασκαλίας των ενεργειών που απώλεσαν (λόγω : 1^η περίπτωση: εγκεφαλικού επεισοδίου= νευρολογικής φύσεως προβλήματα ή 2^η περίπτωση: αφαίρεσης εγκεφαλικού τμήματος= απώλεια περιοχής που επιτελεί μία συγκεκριμένη λειτουργία) και αντιστοιχούν στην περιοχή του εγκεφάλου που πάσχει ή εκλείπει, έχουν τη δυνατότητα μερικής ή ολικής ανάκτησης αυτών των ενεργειών. Ενεργειών, που ωστόσο απαιτούν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα επαναλήψεων και τριβής με τη μάθηση για να επανέλθουν, από τη στιγμή που η αυτόματη ανάρρωση είναι ακατόρθωτη. Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και το παράδειγμα της γλώσσας, που αποδεικνύει περίτρανα την δυνατότητα της εγκεφαλικής λειτουργικής αναδιοργάνωσης. Αυτό συμβαίνει, διότι, για την παραγωγή των γλωσσικών ικανοτήτων χρησιμοποιείται κυρίως το αριστερό ημισφαίριο του εγκεφάλου. Ειδικότερα, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι εμπειρίες καθοδηγούν τη λειτουργική πρακτική του εγκεφάλου, επομένως μπορούν να ωθήσουν άλλες εγκεφαλικές οδούς με στόχο να αναλάβουν την εφαρμογή των γλωσσικών διεργασιών (παραδείγματος χάριν, οι κωφοί μαθαίνουν τη νοηματική γλώσσα μέσω του οπτικού συστήματος αντί του ακουστικού. Μετατρέπουν δηλαδή την ανικανότητα επικοινωνίας μέσω ακοής συνεπώς και ομιλίας, σε μία ικανότητα επικοινωνίας βάσει υπάρχουσας ικανότητας, της όρασης). Έτσι, πλέον η οπτική περιοχή του εγκεφάλου υποκαθιστά την περιοχή της ακοής και ομιλίας (ενέργειες που χωρικά τέμνονται στον εγκέφαλο) για την επίτευξη μίας ενέργειας (επικοινωνία).

Γ) ΜΝΗΜΗ

Η μνήμη δεν αποτελεί μία ξεχωριστή περιοχή του εγκεφάλου. Η μνήμη διαχωρίζεται σε δηλωτική, για την καταγραφή γεγονότων ή περιστατικών και στην μη δηλωτική αλλιώς γνωστή και ως διαδικαστική, που καταγράφει δεξιότητες, ικανότητες και άλλες γνωστικές διαδικασίες. Η μάθηση και η εμπειρία κρίνονται, για άλλη μια φορά, καθοριστικές παράμετροι για την απομνημόνευση μίας πληροφορίας ή ενέργειας. Εξίσου σημαντική αναφορά, είναι ότι η απομνημόνευση μιας πληροφορίας μπορεί ευκόλως να επιτευχθεί μέσω του συσχετισμού της με μία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

εικόνα. Αξιοσημείωτη παρατήρηση είναι ότι η μνήμη δεν είναι ένας παθητικός δέκτης πληροφοριών, εικόνων, γεγονότων και μηνυμάτων αλλά εργάζεται ακατάπαυστα ανακαλώντας συμβάντα που έχουν, μέχρι και που δεν έχουν συμβεί στην πραγματικότητα. Δεν θα έπρεπε να παραληφθεί το γεγονός, ότι ο εγκέφαλος επεξεργάζεται με τον ίδιο τρόπο τα αληθή και τα ψευδή γεγονότα. Επιπροσθέτως, ο εγκέφαλος και το μνημονικό σύστημα επαγρυπνεί, λειτουργεί χωρίς διακοπή ακόμη κι όταν το άτομο κοιμάται ανακαλώντας εικόνες, συζητήσεις, γεγονότα ή ακόμη και επινοώντας τα (όνειρα). Η μνήμη του ανθρώπου μπορεί να είναι μακρόχρονη είτε βραχύχρονη. Είναι αποδεδειγμένο, πως για έναν μεγάλο όγκο πληροφορίας (Chunking Theory, Chase και Simon 1973) που πρέπει να αποθηκευτεί στην βραχύχρονη μνήμη ο νους προβαίνει πρώτα σε διαχωρισμό κάθε στοιχείου της πληροφορίας, κατόπιν σε αναγνώριση καθενός από αυτά και ύστερα σε ομαδοποίηση ανά τρία στοιχεία. Έπειτα η πληροφορία, εάν είναι επιθυμητή, μέσω της επανάληψης αποθηκεύεται και στη μακρόχρονη μνήμη, κατά τον ίδιο τρόπο. Μακρόχρονη και βραχύχρονη μνήμη συνδέονται και αλληλοσυμπληρώνονται. Ενέργειες και ασχολίες που απαιτούν σύνθετη γνωστική επεξεργασία και αυτοσυγκέντρωση (πχ σκάκι) κρατούν σε νοητική εγρήγορση τον εγκέφαλο.

2. « Ειδήμονες : εγκεφαλική ικανότητα και επίλυση προβλημάτων»²¹

Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε, ότι το σκάκι δεν είναι ένα απλό ή τυχαίο παιχνίδι στρατηγικής και εκεί ακριβώς έγκειται και η επιστημονική του φύση. Ο ανθρώπινος νους όταν επρόκειτο για την παραγωγή συλλογισμών, την ανάκληση πληροφοριών ή εικόνων και την διαδικασία της μάθησης, θέτει σε λειτουργία κάποιους εγκεφαλικούς μηχανισμούς, οι οποίοι αυτοματοποιούνται και ενεργοποιούνται αμέσως μόλις ο άνθρωπος γίνει δέκτης οποιουδήποτε οπτικοακουστικού μηνύματος. Προκειμένου να αντιληφθούμε τον τρόπο και την τακτική που χρησιμοποιεί ο εγκέφαλος ενός σκακιστή είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε κάποιες βασικές μεθόδους λειτουργίας του εγκεφάλου. Το εντυπωσιακό της υπόθεσης, είναι πως ο σκακιστής, εξαιτίας της τριβής του με το σκάκι, μπορεί να αυξήσει αυτούς τους μηχανισμούς αντίληψης, που είναι και απαραίτητοι για την ενασχόλησή του με το άθλημα. Ο ειδήμων σκακιστής έχει οικειοποιηθεί με μία γνωστική διαδικασία, που με την τριβή και τη σκακιστική του εμπειρία ενεργοποιείται αυτομάτως. Η παρακάτω διεργασία αποτελεί το συγκεκριισμό της εκπαιδευτικής ταξινόμησης -

²¹ Από την ελληνική βιβλιογραφία: όλη η ενότητα από: Αγγελάκος Κώστας, Καινοτόμες Προσεγγίσεις στις Επιστήμες της Αγωγής : «Πώς μαθαίνει ο άνθρωπος : εγκέφαλος, νους, εμπειρία και μάθηση στο σχολείο». Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών ΗΠΑ – Επιτροπή Κοινωνικών Επιστημών και Εκπαίδευσης. Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

θεωρίας του Benjamin Bloom το 1956, με τη σκακιστική λογική των ειδήμωνων. Ας παρακολουθήσουμε τα έξι κύρια στάδια :

- 1) Γνώση- ανάκληση συγκεκριμένων δεδομένων** (Όπως τυποποιημένες σκακιστικές θέσεις, ανοίγματα, βαριάντες, ματ.)
- 2) Κατανόηση** (Σκακιστικής λογικής, συλλογισμών και θέσεων.)
- 3) Εφαρμογή και χρήση αφηρημένης σκέψης σε συγκεκριμένες καταστάσεις** (Ο ειδήμων, πολλές φορές, σε δύσκολες παρτίδες σκέφτεται έξω από τα στενά όρια της λογικής και πειραματίζεται κάνοντας τις λεγόμενες σκακιστικές «θυσίες». Δηλαδή, αφήνει απροστάτευτο ένα πόνι του - ως δόλωμα- για να δημιουργήσει παγίδες στον αντίπαλό του, με σκοπό την λήψη καλύτερης χωρικής διάταξης-θέσης των πιονιών του πάνω στην σκακιέρα ή να κερδίσει περισσότερα πόνια του αντιπάλου. Σπανιότερα, οι θυσίες γίνονται και για την απευθείας επίτευξη του ματ και της νίκης.)
- 4) Ανάλυση – διάσπαση του προβλήματος σε τμήματα και ανίχνευση των μεταξύ τους σχέσεων** (Ο σκακιστής όταν καλείται να απαντήσει σε μία σκακιστική πρόκληση, μελετά τη θέση και τις αξίες των κομματιών που πρόκειται να ανταλλάξει, μετρά τις κινήσεις και τέλος εξετάζει αν ο συλλογισμός του θα αποβεί μια συμφέρουσα για αυτόν κίνηση.)
- 5) Σύνθεση – συγκέντρωση των τμημάτων και δόμηση ενός συνόλου** (Οι κινήσεις-θέσεις που έχει κάνει κτήμα του ο σκακιστής μέσω της χρόνιας εμπειρίας, κατά τη διάρκεια μίας παρτίδας πρέπει να συνδυάζονται και να δημιουργείται μία εναρμονισμένη θέση πάνω στη σκακιέρα καταλαμβάνοντας πάντα το κέντρο.)
- 6) Αξιολόγηση με κριτήρια** (Οι σκακιστικές παρτίδες, συνήθως, σε επίσημες διοργανώσεις καταγράφονται από τους παίκτες για τη διαφάνεια της διεξαγωγής των αγώνων. Ο ειδήμων μετά από κάθε αγώνα προβαίνει σε μελέτη της παρτίδας που έπαιξε με τον αντίπαλό του, παρατηρεί ξανά θέσεις και αναγνωρίζει τα λάθη και τα αδύναμα σημεία του.)

Ο De Groot αναφέρει ότι, μεταξύ των άλλων, έναν ειδήμονα τον διαφοροποιεί από έναν αρχάριο η εμπειρία και η χρόνια ενασχόληση με το αντικείμενό του, ενώ η φωναχτή σκέψη διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Οι ειδήμονες διαθέτουν ανώτερη ικανότητα ανάκλησης από τους αρχάριους και αυξημένη αντίληψη. Προσόν ακόμα αποτελεί η βαθυστόχαστη σκέψη και η πιο αφοσιωμένη αυτοσυγκέντρωση με σκοπό την ανάκτηση ξεχασμένων πληροφοριών και γνωσιακών δεδομένων. Τέλος, απολαμβάνουν το προνόμιο, να είναι περισσότερο ευέλικτοι από τους αρχάριους σε νέες γνωστικές καταστάσεις και προσεγγίσεις.

■ Χαρακτηριστικό είναι το πείραμα που έγινε ανάμεσα σε έναν ειδήμονα σκακιστή, σε έναν παίκτη Α κατηγορίας αλλά όχι ειδήμονα και έναν αρχάριο όσον αφορά την αντιληπτική ικανότητα και την ικανότητα ανάκλησης δεδομένων και πληροφοριών. Παρατηρώντας τις ίδιες θέσεις πάνω στην σκακιέρα για πέντε δευτερόλεπτα ο ειδήμων ενθουμήθηκε να αναπαραστήσει περισσότερες θέσεις σε

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

σχέση με τον παίχτη Α κατηγορίας και τον αρχάριο. Συγκεκριμένα εντόπισε σωστά δεκαέξι θέσεις, ο δεύτερος οχτώ και ο αρχάριος τέσσερις. Πρέπει να τονιστεί ότι οι θέσεις πάνω στη σκακιέρα είχαν λογική αλλιώς σε περίπτωση που ήταν τυχαίες και οι τρεις παίχτες δεν θα μπορούσαν να ανακαλέσουν σωστά τον ίδιο αριθμό θέσεων. Τώρα και οι τρεις παίχτες εντόπισαν δύο με τρεις σωστές θέσεις στον ίδιο με προηγούμενος χρόνο, πέντε δευτερόλεπτα.

✓ Το ζήτημα και το καίριο ερώτημα όμως σε αυτό το επίπεδο, είναι το εξής: « Πώς οι ειδήμονες ανήγαγαν τη σκέψη, τη συλλογιστική τους πορεία και το νοητικό τους γίνεσθαι σε τέτοιο κορυφαίο επίπεδο; »

Η απάντηση είναι σαφής. Η βάση της νοητικής εξέλιξης έχει ήδη θεμελιωθεί από μικρή ηλικία μέσω της εξάσκησης του μυαλού και συνεχίζει να οικοδομείται και κατά την διάρκεια της ζωής του ατόμου. Είναι ανέφικτο εν μία νυκτί ο άνθρωπος να καταστεί ειδήμων και να αγγίξει τα ανώτερα επίπεδα διανόησης. Διά τούτο, υπάρχουν προγράμματα δεξιοτήτων σκέψης, τα οποία βοηθούν το άτομο, ήδη από τα μαθητικά του χρόνια, να βελτιώσει τις πρακτικές νοημοσύνης του. Ενδεικτικά, αναφέρεται το πρόγραμμα σκέψης CoRT (**Cognitive Research Trust**) του Edward de Bono (1985). Το πρόγραμμα αποσκοπεί στη βελτίωση της σκέψης ως γνωστικής διαδικασίας και στην επίλυση προβλημάτων. Το πρόγραμμα CoRT προϋποθέτει: α) να είναι απλό και πρακτικό, β) να είναι αχρείαστα τα ειδικά οπτικοακουστικά μέσα και τα ακριβά υλικά, γ) να έχει εφαρμογή σε μεγάλη κλίμακα ηλικιών, δ) να βρίσκουν οι δεξιότητες σκέψης εφαρμογή στις ανάγκες της καθημερινής ζωής και ε) να είναι ανεξάρτητο από την εξειδικευμένη γνώση. Ο de Bono επιθυμούσε να δώσει βαρύτητα στην «προβολική σκέψη» (συλλογή πληροφοριών, εξαγωγή συμπερασμάτων, ανάλογη δράση) και θεωρούσε ότι η νοητική διεργασία είναι θεμελιώδης. Το δεύτερο σκέλος της θεωρίας είναι η επίλυση προβλημάτων. Πρόβλημα είναι οποιοδήποτε ζήτημα τίθεται προς λύση. Υπάρχουν μαθητές που πιο εύκολα από τους υπόλοιπους επιλύουν ένα πρόβλημα. Αυτό οφείλεται είτε στο καλύτερο μαθησιακό τους υπόβαθρο, είτε στα κίνητρα που τους διέπουν για την λύση, είτε επειδή γνωρίζουν τις γνωστικές τους διεργασίες καλύτερα από τους άλλους είτε, τέλος, αξιολογούν τα λάθη τους και μαθαίνουν από αυτά. Κατά καιρούς έχουν εφαρμοστεί πολλά μοντέλα για την κατανόηση και την επίλυση των προβλημάτων. Ένα σημαντικό μοντέλο είναι το DUPE (**Define, Understand, Plan, Evaluate**), ελληνιστί ΟΚΑΣΑ :

Ο	Ορίστε το πρόβλημα
ΚΑ	Κατανοήστε το πρόβλημα
Σ	Σχεδιάστε τη λύση του προβλήματος
Α	Αξιολογήστε το σχέδιο λύσης του προβλήματος

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βάσει αυτών των βημάτων ο μαθητής αποκτά την ορθή μεθοδολογία να επιλύσει το πρόβλημα και έτσι πλάθεται μία γνωστική διεργασία στο μυαλό του, που θα ενεργοποιείται κάθε φορά που το παιδί τη χρειάζεται.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Α' ΜΕΡΟΣ

- Παρακάτω κατατίθενται οι εξής συνεντεύξεις:

ι. Άννα- Μαρία Μπότσαρη, διεθνής πρωταθλήτρια σκακιού και προπονήτρια .

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1. -Ως διεθνής παίκτρια, γυναίκα Grand Master, προπονήτρια της εθνικής Ελλάδος γυναικών, εισηγήτρια του ελληνικού γυναικείου σκακιού στην Ευρώπη, το όνομά σας έχει γραφτεί με χρυσά γράμματα στο βιβλίο Γκίνες. Είστε ευχαριστημένη που επιλέξατε το σκάκι σαν επαγγελματική σταδιοδρομία και σαν τρόπο ζωής;

- Όταν από μικρός ξεκινήσεις ένα άθλημα, γιατί και το σκάκι είναι αναγνωρισμένο ως τέτοιο, και διακρίνεσαι σε αυτό, από ένα σημείο και μετά, έχεις μία πορεία που δεν επιλέγεις εσύ συνειδητά αλλά σε επιλέγει εκείνη. Προχωράς ώσπου να φτάσεις στο ανώτερο σημείο που μπορείς. Προσωπικά σαν μέλος της εθνικής ομάδας τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια, δεν είχα στο μυαλό μου να αφήσω το άθλημά μου και να καταπιαστώ με κάτι άλλο. Υπηρέτησα αυτό στο οποίο διακρινόμουν και είχα μία πορεία πολλών χρόνων και αρκετών επιτυχιών. Όταν όμως ήρθε η στιγμή να ασκήσω το σκάκι ως επάγγελμα στην Ελλάδα, δυστυχώς αυτό δεν ήταν και το καλύτερο μέσο για να εξασφαλίσω τα προς το ζην, αλλά για μένα δεν ήταν καν επιλογή ήταν η πορεία της ζωής μου.

2. -Στην Ελλάδα το σκάκι έχει απήχηση σε παιδιά ή οι κοινωνοί του είναι κυρίως ενήλικα άτομα;

-Το σκάκι στην Ελλάδα εισήχθη από το 1960 και μετά, και είχε «καφενειακό» χαρακτήρα, ενώ επίσης λεγόταν και τυχερό παίγνιο όμοιο με την τράπουλα και το τάβλι. Αρχικά παιζόταν από ενήλικες αποκλειστικά άνδρες είτε αριστερών καταβολών γιατί υποτίθεται ήρθε σε μας από την Ρωσία, είτε επειδή επρόκειτο για ένα βασιλικό παιχνίδι και σύμφωνα με άλλη θεωρία ήρθε από τους Λουδοβίκους της Γαλλίας. Το 1999 αναγνωρίστηκε από τον Σάμαρανκ διεθνώς και κατατάχθηκε στα πνευματικά αθλήματα και στην Ελλάδα. Από το 1967-8 και μετά απέκτησε και τη δική του ομοσπονδία (Ελληνική Σκακιστική Ομοσπονδία), καθώς υπάγεται στο Υπουργείο Πολιτισμού. Μετά από δύο μεγάλες διοργανώσεις τις Ολυμπιάδες του 1984 και 1988 αντίστοιχα που έγιναν στη Θεσσαλονίκη, με συμμετοχή από 170 έως 180 χώρες περίπου όλες οι χώρες του πλανήτη, ξεκίνησε μία μαζική ίδρυση σκακιστικών συλλόγων από ανθρώπους που έως τότε γνώριζαν εμπειρικά σκάκι. Τότε ήταν που παιδιά άρχισαν να εγγράφονται και να μαθαίνουν σκάκι. Το σκάκι ήρθε καθαρά με ατομικές πρωτοβουλίες ανθρώπων στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα η βάση και η άνθηση του σκακιού να είναι πια τα παιδιά κι όχι οι ενήλικες. Το σκάκι

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

άρχισε να δίνει ευκαιρίες και στα παιδιά δημιουργώντας κατηγορίες παιδικών ηλικιών σε διαγωνισμούς. Σήμερα η κατάσταση είναι ισορροπημένη και ισόνομη ανάμεσα στα παιδιά και τους ενήλικες.

3. -Σε όλο το φάσμα της προπονητικής σας καριέρας συναντήσατε μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες; Πόσο εύκολο ή δύσκολο ήταν για εσάς να τα αντιμετωπίσετε παιδαγωγικά;

- Προσωπικά διαθέτω τρία πτυχία προπονητή από την παγκόσμια ομοσπονδία σκακιού τη FIDE και μία προπονητική πορεία ήδη από τα εφηβικά μου χρόνια, στην Καβάλα τόπο καταγωγής μου και αφετηρία της καριέρας μου, ούσα η κορυφαία αθλήτρια της εποχής χωρίς ωστόσο να έχω ακόμα κάποιο πτυχίο ή κάποια διαπίστευση και παιδαγωγική επάρκεια. Έως τώρα έχω προπονήσει δεκάδες αν όχι εκατοντάδες παιδιά με πολλά αποτελέσματα. Τα μαθησιακά προβλήματα είναι τα νέα σημάδια των καιρών, είναι καινούρια φαινόμενα που οι γονείς με μεγάλη επιμονή προσπαθούν τα επιλύσουν για να βοηθήσουν τα παιδιά τους. Όταν εγώ ήμουν μικρή τέτοια παιδιά αποτελούσαν εξαιρέσεις σε αντίθεση με τη σημερινή εποχή. Στην Αμερική που η εξειδίκευση πάνω στον τομέα των μαθησιακών δυσκολιών είναι μεγάλη και το σύστημα πολύ συνειδητοποιημένο, το σκάκι είναι το νούμερο ένα μέσο της αντιμετώπισης τέτοιων προβλημάτων, ειδικά στη δυσλεξία, στα σύνδρομα Asperger, στον αυτισμό, στη διάσπαση προσοχής κ.α. Αυτό γιατί με κίνητρο την νίκη ή την ήττα από ένα άθλημα-παιχνίδι-τέχνη, το παιδί μπορεί να συνειδητοποιήσει και το χώρο διαφορετικά και να συγκεντρωθεί με αποτέλεσμα να λύσει το πρόβλημα της έλλειψης προσοχής κ.α, μέσα από μία ασυνείδητη πορεία διαρκούς καθοδήγησης και εκμάθησης, διαμόρφωσης κρίσης και συνδυαστικής σκέψης. Ασυνείδητη, γιατί δεν λες στο παιδί τώρα θα συγκεντρωθείς, τώρα θα σεβαστείς τον αντίπαλο, τώρα δηλαδή ουσιαστικά θα επιλύσουμε μαζί το πρόβλημά σου. Το παιδί δέχεται βοήθεια παίζοντας δίχως τον παράγοντα άγχος-εκπαιδευτική πίεση, όπως για παράδειγμα δημιουργεί η μαθηματική μέθοδος θεραπείας.

4. -Έχετε παρατηρήσει διακύμανση, είτε θετική είτε αρνητική, στην ψυχολογία ενός παιδιού με μαθησιακή δυσκολία χάρη στην εκμάθηση του σκακιού;

- Το σκάκι αντιμετωπίζει έως και στο εκατό τοις εκατό τις μαθησιακές δυσκολίες. Το σκάκι δημιουργεί διαρκώς συνάψεις και νευρικούς δρόμους στον εγκέφαλο. Μάλιστα είναι ένα παιχνίδι με βάθος, τρισδιάστατο, με δέκα εις την εκατόν ογδόντα πιθανότητες. Ένα παιδί που εισάγεται σε αυτό τον κόσμο αναγκάζεται να δημιουργήσει περίπλοκους συλλογισμούς χωρίς καν να το καταλάβει. Όταν του δίνεις τη γνώση έτσι ώστε με αυτή να κάνει ακόμα περισσότερους συνδυασμούς στο μυαλό του, το παιδί μαθαίνει να σκέφτεται, να κρίνει και να συνδυάζει τη σκέψη του με σκοπό ένα αποτέλεσμα που θέλει να πετύχει. Όσο το παιδί μαθαίνει το παιχνίδι και πώς να σκέφτεται αποκτά και έλεγχο του θυμοειδούς του. Μαθαίνει να φέρεται σύμφωνα με τις αρετές και τις αξίες του σκακιού. Μολονότι η σημερινή κοινωνία έχει αποτύχει στο να μάθει τα παιδιά μας να σκέφτονται, στο εξωτερικό συγκεκριμένα για παράδειγμα το σκανδιναβικό εκπαιδευτικό σύστημα, που είναι

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

βραβευμένο, έχει το σκάκι ως κύριο μάθημα σαν σημαία και την χημεία, την φυσική, την ιστορία και τα μαθηματικά έχουν γίνει προαιρετικά. Ομοίως στην Ολλανδία, στην Ισπανία, στη Γερμανία και αλλού. Στην Αμερική μάλιστα κυκλοφορούν και σκακιστικές υποτροφίες, το σκάκι θεωρείται ως το πιο «βαρύ» μεταπτυχιακό και ο πιο σημαντικός επιστημονικός προσανατολισμός.

5. -Πώς τα παιδιά αυτά βιώνουν την ήττα ή τη νίκη σε έναν αγώνα και πώς εσείς τα αποτρέπετε από την ψυχική κατάπτωση ή την υπεροψία;

- Η ψυχολογία του παιδιού είναι πολύ σημαντική και δύσκολα διαχειρίσιμη. Ένα παιδί εν τέλει κάνει πρωταθλητισμό σε όλα τα επίπεδα, όχι μόνο στο σκάκι, καθώς ο ανταγωνισμός σε όλους τομείς της ζωής του είναι πολύ υψηλός και οφείλει να αντεπεξέλθει. Όσοι έρχονται σε επαφή με τα παιδιά μας οφείλουν να έχουν μία παιδαγωγική-ψυχολογική κατάρτιση, ειδικά όταν μάλιστα παρουσιάζουν ιδιαίτερες ανάγκες. Οι παιδικές κοινωνίες είναι πολύ σκληρές με τη διαφορετικότητα και την ιδιαιτερότητα. Το σκάκι όμως διδάσκει το σεβασμό και την απόλυτη ισότητα με απότοκο τα φαινόμενα του κοινωνικού στιγματισμού ή του εκφοβισμού να εκλείπουν από το δικό μας χώρο. Όποιος και να είναι ο αντίπαλος, ότι κι αν τον διαφοροποιεί από εμάς έχει αντιμετώπιση από ίσο κατά ίσο, παρατάσσει τα ίδια κομμάτια, τις ίδιες δυνάμεις απέναντι στις δικές μας. Η κοινωνική ισότητα χάρη στο σκάκι περνά πια στη συνείδηση του παιδιού, γίνεται ένας πολίτης πλέον, ο οποίος αντιμετωπίζει όλους τους υπόλοιπους σαν ίσους.

6. -Πώς είναι η συμπεριφορά των παιδιών που προπονείτε όταν κατεβαίνουν σε ατομικά ή ομαδικά αγωνίσματα; Είναι συνεργάσιμα ή απείθαρχα στην ομάδα;

-Τα παιδιά που προπονούνται στο σκάκι μαθαίνουν πολύ γρήγορα τι θα πει ομάδα και συμπεριφορά γιατί σε μία σκακιστική αίθουσα δεν επιτρέπεται η φασαρία, ο θόρυβος, οποιοδήποτε φαινόμενο φανατισμού. Σε επίσημες παρτίδες η ησυχία είναι απόλυτη, διότι οι κανονισμοί που διέπουν το άθλημα είναι τέτοιοι (πρέπει να κάθεται, να μη μιλάς σε άλλους, να μην κάνεις φασαρία ενοχλώντας τους άλλους που προσπαθούν να σκεφτούν, να είσαι αφοσιωμένος στην παρτίδα σου, να δώσεις το χέρι σου στον αντίπαλο). Αυτά τα παιδιά είναι συνηθισμένα να σέβονται το χώρο των αγώνων υποχρεωτικά, αλλιώς έχουν κινρώσεις και δε μπορούν να συμμετέχουν. Δεν υπάρχει απειθαρχία, όταν τα παιδιά είναι σε έναν τέτοιο χώρο ξέρουν γιατί είναι εκεί και υπό ποιους κανόνες. Αποκτούν υγιή και σεβαστική αθλητική συμπεριφορά όχι μόνο στο δικό τους άθλημα αλλά και σε όλα τα υπόλοιπα γιατί έτσι έχουν διαπαιδαγωγηθεί. Όπως εκλείπουν τέτοιοι οπαδισμοί, εκλείπουν και οι ουσίες από το άθλημά μας, δεν έχουμε κανένα τονωτικό, κανένα ναρκωτικό στο σκάκι όπως επίσης δεν έχουμε και καθόλου τη νόσο Αλτσχάιμερ που για τις μεγάλες ηλικίες αυτό είναι πολύ σημαντικό.

7. -Θα προτρέπατε ή αποτρέπατε τους κηδεμόνες παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες να συστήσουν στο παιδί τους τον κόσμο του σκακιού;

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- Είναι υποχρεωτικό. Είναι η μόνη οδός που πραγματικά θα τους βοηθήσει στο εκατό τοις εκατό, θα δουν θεαματικές αλλαγές και μάλιστα με τον πιο φθηνό, ανέξοδο, εύκολο και σίγουρο τρόπο.

8. -Σας αρέσουν προσωπικά τέτοιου είδους προκλήσεις (προπονήσεις παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες);

- Ενώ η εμπειρία μου είναι μεγάλη και ακόμη και τώρα που μιλάμε έχω μαθητές με ιδιαιτερότητες, δεν έχω παιδαγωγική επάρκεια για να χειριστώ αυτά τα παιδιά, παρότι που έχω βιώσει φαινόμενα λατρείας από γονείς που είδαν βελτιώσεις στο παιδί τους. Όποτε έχω κληθεί να αντιμετωπίσω τέτοια περίπτωση, τα έχω φέρει εις πέρας για χάρη του παιδιού. Όμως δε μπορώ να αναλάβω ανεπιφύλακτα, μια τέτοια κατάσταση, ξέρω ότι μπορώ να βοηθήσω και τι πρέπει να κάνω, ξέρω επίσης ότι τοποθετώντας ένα παιδί με ιδιαιτερότητες μέσα σε μία ομάδα παιδιών χωρίς δυσκολίες μπορεί να του κάνεις και κακό. Θέλει προσωπική μεταχείριση στην αρχή και μετά ένταξη στην ομάδα για να γίνει επιθυμητό και αποδεκτό. Μπορώ να πω ότι είμαι αρκετά επιτυχημένη σε αυτόν τον τομέα. Θα ήθελα να θεσμοθετηθεί και στην Ελλάδα όπως έχει ήδη και στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου, ώστε οι ειδικοί και το επιστημονικό δυναμικό στα κέντρα αποκατάστασης τέτοιων διαταραχών, να γνωρίζουν σίγουρα από παιδαγωγική, σίγουρα από ψυχολογία και φυσικά ότι το σκάκι είναι το καλύτερο μέσο.

9. -Έχετε υπόψη αν παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες, τα οποία γνώρισαν τιμητικές, εγχώριες ή και διεθνείς, διακρίσεις είχαν κρατική μέριμνα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση;

- Με βάση την δική μου εμπειρία η Ελλάδα, όσο αφορά γενικά τον αθλητισμό και την εκπαίδευση, δεν θεωρώ ότι είναι από τα κράτη-πρότυπα πράξεων και θεσμοθετήσεων. Στο σκάκι έχουμε παιδιά ιδιαίτερα ευφυή, έχουν ένα χάρισμα, ένα ταλέντο παραπάνω γιατί το ίδιο το σκάκι ανάγει το επίπεδο του IQ τους στην ανώτερή του κλίμακα. Το σκάκι παράλληλα απαιτεί και πολύ διάβασμα, η ύλη του είναι ατελείωτη και συνέχεια αλλάζει. Τα παιδιά λοιπόν, χάρη στην μελέτη, την προπόνηση και την προσπάθεια ταυτίζονται με το όραμα του πρωταθλητή, όπως και οι γονείς μαζί τους. Έχουμε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες που ευδοκίμησαν στο σκάκι, έφτασαν μέχρι παγκόσμιοι πρωταθλητές, αφοσιώθηκαν αποκλειστικά σε αυτό και απέκτησαν μία ευκαιρία να γίνουν επιτυχημένοι σε κάτι με επαγγελματικές ευκαιρίες ανέλιξης στο εξωτερικό που ίσως να μην τους έδινε κάποια άλλη επιστήμη. Δυστυχώς από το ελληνικό κράτος δεν υπάρχει καμία υποστήριξη.

10. - Γνωρίζετε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες που χάρη στο σκάκι εξελίχθηκαν ως προσωπικότητες και αποτέλεσαν πρότυπα για την κοινωνία μας;

- Ναι στο εξωτερικό πολλά! Παράδειγμα ο σημερινός παγκόσμιος πρωταθλητής ο Νορβηγός Κάρλσεν. Είναι φαινόμενο, χαρισματικό άτομο από την ηλικία των είκοσι ετών παγκόσμιος πρωταθλητής, είναι δεύτερος σε μέτρηση IQ στην ιστορία του πλανήτη, αλλά έχει μία μορφή αυτισμού τύπου Asperger. Έχει μία μνήμη που

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

δεν έχει ούτε υπολογιστής! Τα άτομα αυτά έχουν χαρισματικές ιδιαιτερότητες. Άλλες ιδιότητες υπερλειτουργούν και άλλες υπολειτουργούν. Ένας σκακιστής δίνει το εκατό τις εκατό όλων των δυνατοτήτων του σε κάθε του παρτίδα. Είναι σαν να δίνει εξετάσεις σε ό,τι πιο σκληρό και μεγάλο υπάρχει σε γνωστικό αντικείμενο, με ό,τι έχει διδαχτεί έως εκείνη τη στιγμή στη ζωή του -είναι δηλαδή εφ'όλης της ύλης εξέταση- και με βάση το δικό του χαρακτήρα και τις εμπειρίες που έχει αποκομίσει. Αντιμετωπίζει χίλιους ανασταλτικούς παράγοντες και φυσικά έναν αντίπαλο που στέκεται απέναντι και οφείλει να κερδίσει πνευματικά και να αντισταθεί στη δική του νοημοσύνη και τεχνικές. Μιλάμε για πνευματική πάλη.

ii. Βασίλης Κυριακάκης, νευρολόγος και σκακιστής.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ-ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1. - Σύμφωνα με τον ορισμό του 1990 που διατήρησε το συνέδριο “ National Joint Committee on Learning Disabilities Definition of Learning Disabilities”, οι μαθησιακές δυσκολίες υπόκεινται σε εγκεφαλικές νευρολογικές δυσλειτουργίες. Είναι εφικτό μέσω της εμπειρίας, της άσκησης, και της μνήμης να ανακτηθούν οι απολεσθείσες ικανότητες του ατόμου;

- Πράγματι οι μαθησιακές δυσκολίες, μπορεί να είναι είτε γενετικές είτε επίκτητες, υπόκεινται σε νευρολογικά αίτια, δηλαδή σε διαταραχές του εγκεφάλου που φέρουν επιπτώσεις στη διαδικασία της μάθησης. Πολλές φορές συγκεκριμένα κέντρα του εγκεφάλου πάσχουν από δομικές βλάβες ή από γενικότερα αίτια κάποια από τα οποία μπορεί να είναι αδιευκρίνιστα (παθήσεις που δεν έχει αποσαφηνιστεί η αιτιολογία τους), που ωστόσο προξενούν μία καθυστέρηση στη μάθηση και την επίτευξη των ακαδημαϊκών στόχων του παιδιού. Μέσω της άσκησης κι άλλων μορφών θεραπείας, (πχ η εργοθεραπεία, η λογοθεραπεία, η ψυχολογική θεραπεία) το παιδί μπορεί να βελτιώσει τη μαθησιακή του ικανότητα, αλλά θα έλεγα ότι δεν είναι πάντα εφικτό να ανακτηθούν οι απολεσθείσες ικανότητες, αυτό εξαρτάται από το είδος και κυρίως τη βαρύτητα της διαταραχής. Οι βαριές διαταραχές δεν μπορούν να αντιστραφούν σε αντίθεση με τις ήπιες, που επιδέχονται μεγάλης βελτίωσης και στις οποίες η νοητική και ψυχολογική άσκηση είναι πολύ χρήσιμη. Η έρευνα πρέπει ακόμη να βρει πολλά στον τομέα αυτό.

2. - Μπορεί το σκάκι, ως παίγνιο στρατηγικής, να ωφελήσει ένα άτομο που αντιμετωπίζει κάποια μαθησιακή δυσκολία, ώστε να έχει μια ανοδική εξελικτική πορεία;

- Τυγχάνει να έχω ασχοληθεί με το σκάκι και ως παίκτης και ως διαιτητής αγώνων, έχω διαβάσει αρκετά για το παιχνίδι και τη στρατηγική του, γι αυτό έχω κι εγώ την επιστημονική περιέργεια να δω πως από αυτό το παιχνίδι στρατηγικής μπορεί να διαπλαστεί ο εγκέφαλος και πως μπορεί να είναι χρήσιμο για το άτομο εν γένει. Το πιστεύω, λοιπόν, και μέσα από την εμπειρία μου και μέσα από την επιστημονική έρευνα, ότι μπορεί να είναι αρκετά χρήσιμο για ένα παιδί αλλά και για

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

έναν ενήλικα με μαθησιακή δυσκολία (ορισμένες φορές οι μαθησιακές δυσκολίες παραμένουν στο άτομο και στην ενήλικη ζωή ανεξάρτητα από την ακαδημαϊκή του πορεία). Το άτομο στο φάσμα της ζωής του ούτως ή άλλως πάντα ενδιαφέρεται να μαθαίνει ένα καινούριο task, μία καινούρια διαδικασία, όπως έλεγαν και οι αρχαίοι «γηράσκω αεί διδασκόμενος», είτε αφορά απλά και καθημερινά πράγματα είτε κάτι περισσότερο σύνθετο.

3. - Είναι δυνατόν ένα παιδί με μαθησιακή δυσκολία να μάθει εύκολα σκάκι ή θα σταθεί εμπόδιο κάποια δυσκολία νευρολογικής φύσεως ;

- Οι βαριές περιπτώσεις μαθησιακών δυσκολιών που συνδυάζονται και με άλλες διαταραχές για παράδειγμα μνήμης ή νοημοσύνης δεν μπορούν να ανταποκριθούν στο παιχνίδι. Οι ήπιες ή μέτριας μορφής περιπτώσεις όμως, είναι εφικτό να μάθουν τις κινήσεις του σκακιού και μέσα από την επανάληψη να τις απομνημονεύσουν μαθαίνοντας έτσι να παίζουν το παιχνίδι. Αν επιθυμεί ένα παιδί με μαθησιακές δυσκολίες να προοδεύσει ως σκακιστής είναι απαραίτητο να έχει άθικτες ορισμένες βασικές μαθησιακές ικανότητες. Το παιδί γενικά εφόσον κατακτήσει τις πρώτες του σκακιστικές γνώσεις, αυτές μπορούν να αποτελέσουν μοχλό της αυτό-βελτίωσής του.

4. - Υπάρχει μια διαρκής προσπάθεια ένταξης του σκακιού στα σχολεία όλης της επικράτειας από το υπουργείο παιδείας ως αυτόνομο και ανεξάρτητο μάθημα. Θα συμφωνούσατε να ενταχθεί σε κλινικές και νοσοκομεία, κυρίως στις παιδιατρικές μονάδες, για να βρίσκει ιατρική εφαρμογή σε ασθενείς;

- Πολύ ενδιαφέρον ερώτημα με πρωτοποριακές ιδέες γιατί στη χώρα μας δεν έχω υπόψη ότι γίνεται κάτι τέτοιο. Μπορεί σε άλλες χώρες με παράδοση στο σκάκι να υπάρχει κάτι ανάλογο. Θεωρώ πολύ χρήσιμη ιδέα αυτή που λέτε και θα συμφωνούσα ότι το σκάκι θα έπρεπε να υπάρχει σε κάθε τομέα της ζωής και της καθημερινότητας του ατόμου. Θα έπρεπε να υπάρχει ευκολία και πρόσβαση στον οποιονδήποτε και ιδιαίτερα στα παιδιά να μπορούν να έρχονται καθημερινά σε επαφή με το σκάκι. Θα βοηθούσε πολύ σε παιδιατρικές μονάδες κι όχι μόνο σε νοσηλευτικά ιδρύματα, αλλά και σε κέντρα αποκατάστασης (εργοθεραπείας, λογοθεραπείας) θα έπρεπε να υπάρχει πρόσβαση και να χρησιμοποιείται ως εργαλείο από τους θεραπευτές για τη βελτίωση των μαθησιακών δυσκολιών. Κατά τη γνώμη μου θα έπρεπε να ενταχθεί και στα σχολεία κατά τα πρώτα έτη της προσχολικής και πρωτοβάθμιας σχολικής εκπαίδευσης, γιατί έχει αποδειχθεί ότι όσο νωρίτερα ένα παιδί μάθει σκάκι τόσο το καλύτερο γι αυτό σε όλα τα επίπεδα.

5. - Ο δόκτωρ Robert Freidland στην εφημερίδα “The new England journal of medicine”, τονίζει πως το σκάκι εξασκεί τη φαιά ουσία που συνήθως μένει αδρανής, με αποτέλεσμα σκακιστές άνω των 75 ετών να έχουν ελάχιστες πιθανότητες για τη νόσο Αλτσχάιμερ. Παράλληλα, ο Blaise Pascal χαρακτηρίζει το σκάκι ως την γυμναστική του μυαλού. Έχετε ποτέ συστήσει το σκάκι σε κάποιον ασθενή σας, ως εγκεφαλική άσκηση;

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- Πολύ ενδιαφέρουσα και προωθητική ερώτηση αυτή που θέτετε. Ως απαραίτητη βάση για την συζήτηση, πρέπει να δούμε το σκάκι όχι μόνο σαν το κορυφαίο παιχνίδι στρατηγικής αλλά και σαν έντονη νοητική άσκηση, εξασκώντας τις εγκεφαλικές λειτουργίες. Όταν λέμε εξάσκηση, εννοούμε την ώθηση του εγκεφάλου να δημιουργήσει νέες συνδέσεις μεταξύ των νευρικών κυττάρων, των νευρώνων, όπως λέγονται. Όσες περισσότερες αυτές οι συνδέσεις τόσο μεγαλύτερη και η δυνατότητα του εγκεφάλου να διατηρεί τη νοητική του ικανότητα άρτια, να τη βελτιώνει και να είναι περισσότερο ανθεκτικός στη φθορά που συμβαίνει από την εκφύλιση των νευρώνων λόγω γήρατος και παθήσεων όπως άνοια, Αλτσχάιμερ και άλλες. Αυτό που προτείνουμε, επειδή δεν υπάρχει φαρμακευτικό προϊόν για προστασία από τέτοιες νόσους, είναι αυτό που περιγράφει η αγγλοσαξονική φράση: “use it not to lose it”, δηλαδή το άτομο πρέπει να βρίσκει μία δραστηριότητα που να εφαρμόζει στη ζωή του για να μην επέλθει σύντομα η φθορά των νευρικών κυττάρων. Το άτομο πρέπει να αναγκάσει τον εγκέφαλό του να μάθει καινούρια καθήκοντα, όχι απλά να ασχολείται με νοητικές διεργασίες. Το σκάκι, θεωρείται η καλύτερη μέθοδος για να γυμνάσεις το μυαλό σε τέτοιες ηλικίες που επέρχεται φθορά, αλλά συνήθως αυτό που προτείνω εγώ φροντίζω πάντα να αντανakλά τα προσωπικά ενδιαφέροντα του ασθενούς. Σε άτομα που έχουν το ενδιαφέρον και την νοητική επάρκεια, πραγματικά συστήνω το σκάκι ως μέθοδο εκγύμνασης του εγκεφάλου.

6. - Παίζουμε σκάκι. Τί συμβαίνει στον εγκέφαλο, τί διεργασίες επιτελούνται κατά τη σκέψη;

- Ακόμα αυτό δεν έχει επαρκώς αναλυθεί και αποσαφηνιστεί πλήρως, παρότι έχουν γίνει νευρολογικές και νευρο-ψυχολογικές μελέτες, τεστ δηλαδή νοητικά, σύγχρονες εξετάσεις νευρο-απεικόνισης, εγκεφαλογράφημα κλπ σε σκακιστές επαγγελματίες. Καταρχάς όπως είπαμε και πριν, δημιουργούνται νέες συνάψεις σε διάφορα κέντρα που έχουν να κάνουν με τις ικανότητες που απαιτεί το σκάκι. Μία από αυτές τις ικανότητες, η οποία ξεχωρίζει και τους σκακιστές σε ειδήμονες και αρχάριους, είναι η αναγνώριση προτύπων (pattern recognition). Αφορά την αναγνώριση, την εκτίμηση και την αξιολόγηση μίας θέσης για το αν θα είναι νικηφόρα ή όχι και σε κάποιους υπάρχει έμφυτη αυτή η ικανότητα ενώ αν δε υπάρχει, καλλιεργείται. Παράλληλα, και η μνήμη. Όπως ήδη γνωρίζετε κι εσείς ως σκακίστρια, το μέτρημα, που λέμε, των συνδυασμών των βαριάντων απαιτεί μια πολύ καλή μνήμη και δυνατότητα οργάνωσης των διαφορετικών συνδυασμών. Επίσης, άλλη ικανότητα είναι αυτή του σχεδιασμού της επόμενης κίνησης και της στρατηγικής. Όλα αυτά στον εγκέφαλο δημιουργούν μία μεγάλη εγρήγορση στους νευρώνες, δηλαδή οι νευρώνες σε πολλές περιοχές του εγκεφάλου διεγείρονται και σταδιακά δημιουργούνται νέες συνδέσεις και συνάψεις για να μπορεί ο εγκέφαλος να αντεπεξέλθει σε αυτά τα νέα καθήκοντα. Η διαδικασία αυτή όμως είναι δύσκολη και απαιτεί συνεχή άσκηση και προπόνηση.

7. - Πώς ο δείκτης ευφυΐας (IQ) σχετίζεται τόσο άμεσα με το σκάκι;

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- Σαφώς ο δείκτης ευφυΐας IQ, παίζει ρόλο. Οι ενήλικες ή τα παιδιά με χαμηλούς δείκτες, που έχουν μία καθυστέρηση ήπιας ή μέτριας μορφής, είναι δύσκολο να μάθουν σκάκι, σε βαριές καθυστερήσεις όμως είναι ανέφικτο. Τώρα αν μιλάμε για φυσιολογικούς δείκτες νοημοσύνης, δεν έχει να κάνει τόσο με τον αριθμό του δείκτη, αλλά με τις ικανότητες που αναφέραμε προηγουμένως, δηλαδή τη δυνατότητα του σχεδιασμού, της απομνημόνευσης, το pattern recognition.

8. - Πώς θα σκιαγραφούσατε τη μορφή και τη γνωσιακή ποιότητα του εγκεφάλου ενός ειδήμονα σκακιστή;

- Είναι ένα ερώτημα προς εξερεύνηση. Μακροσκοπικά, όσον αφορά την ανατομία τους αν δούμε δύο εγκεφάλους, ο ένας ενός ειδήμονα και ο άλλος ενός αρχάριου, δεν διαφέρουν. Βέβαια υπάρχει μία υπόθεση, που θέλει όσους έχουν στη ζωή τους τις πνευματικές διεργασίες και ειδικά όσους ασχολούνται με το σχεδιασμό και τη στρατηγική, να έχουν ιδιαίτερα αναπτυγμένους τους μετωπιαίους λοβούς, που βρίσκονται στο πρόσθιο μέρος του εγκεφάλου. Εκεί εδράζονται οι περιοχές που έχουν σχέση με το σχεδιασμό. Ωστόσο γι αυτό δεν υπάρχει επαρκής τεκμηρίωση. Θα περιμέναμε ένας σκακιστής να έχει περισσότερο αναπτυγμένους τους μετωπιαίους λοβούς, αυτό δεν αφορά τόσο το μακροσκοπικό κομμάτι, ότι δηλαδή αν τους μετρήσουμε θα τους βρούμε μεγαλύτερους, αλλά ότι μέσα τους θα υπάρχουν περισσότερες συνδέσεις μεταξύ των κυττάρων, ενδεχομένως η φαιά ουσία να είναι πιο δραστήρια, οι νευρώνες να είναι περισσότεροι, ή σε βιοχημικό επίπεδο να είναι πιο υγιείς όσον αφορά την ηλεκτρική και τη χημική δραστηριότητά τους.

9. - Πότε εκτιμάτε ότι ο εγκέφαλος είναι έτοιμος να δεχτεί πιο εξειδικευμένες και περίπλοκες πληροφορίες ως ιατρός και άρα από ποιά ηλικία θα συνιστούσατε το σκάκι σε ένα παιδί ως σκακιστής;

- Αυτό έχει απαντηθεί και από τους επιστήμονες που ασχολούνται με το σκάκι. Θεωρούν ότι ένα παιδί με επαρκή μαθησιακή ικανότητα, χωρίς να σημαίνει αυτό ότι ένα παιδί με μαθησιακές δυσκολίες δε μπορεί να μάθει σκάκι, όσο νωρίτερα ασχοληθεί συστηματικά με το σκάκι τόσο γρηγορότερα θα απολαύσει και τα οφέλη του. Ήδη στην ηλικία των τριών και των τεσσάρων ετών ο εγκέφαλος μπορεί να δεχτεί τις κινήσεις του σκακιού σα γνώση. Μετά τα πέντε τους έτη είναι έτοιμα να το καλλιεργήσουν και να παίζουν ολοκληρωμένες παρτίδες σκάκι.

10. - Ο Baron Tassilo, θεωρητικός και ιστορικός του σκακιού του 19^{ου} αιώνα, εξέφρασε την άποψη ότι το σκάκι στην ουσία του είναι ένα παιχνίδι, στη μορφή του μία τέχνη και στην εκτέλεσή του επιστήμη. Τελικά, το σκάκι για εσάς είναι παιχνίδι, τέχνη ή επιστήμη;

- Θα απαντήσω λίγο πιο αφηρημένα. Παιχνίδι αρχικά γιατί μας δίνει ευχαρίστηση. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για τα παιδιά, γιατί έχουν ανάγκη το παιχνίδι. Μάλιστα έτσι μαθαίνουν πιο γρήγορα και πιο αποτελεσματικά, καλλιεργώντας τις μαθησιακές τους δυνατότητες σε αντίθεση με μία δομημένη εκπαιδευτική διαδικασία, που γίνεται σήμερα από το προνήπιο και το νηπιαγωγείο, η οποία πολλές φορές είναι στείρα ή γίνεται με τρόπο που τελικά δεν εμπνέει την

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

αγάπη του παιδιού για τη μάθηση. Το σκάκι έχει να δώσει πάρα πολλά. Εγώ πιστεύω ότι είναι και τα τρία. Ένα παιδί οπωσδήποτε στην αρχή θα το εκλάβει σαν παιχνίδι, το να εκτιμήσει κανείς ότι μέσα σε αυτό ενυπάρχει επιστήμη θα γίνει πολύ αργότερα ή αν ασχοληθεί κανείς πιο ειδικά με το σκάκι. Σαφώς είναι και μία μορφή τέχνης γιατί υπάρχει η δυνατότητα μέσα από τη φαντασία να δημιουργήσει το άτομο κάτι δικό του, παρότι το σκάκι φαίνεται κάτι δομημένο και πολύ συγκεκριμένο. Όταν όμως κανείς ασχοληθεί βαθύτερα με το σκάκι θα καταλάβει ότι ο παράγοντας τέχνη, είναι πολύ σημαντικός για την εξέλιξη μίας παρτίδας αλλά και για την εξέλιξη του σκακιού εν γένει από τότε που εμφανίστηκε. Η τέχνη είναι συνυφασμένη με την αυθόρμητη δημιουργία που πολλές φορές βασίζεται στη φαντασία, στην αφηρημένη σκέψη, στα αφηρημένα μοτίβα, οπότε αυτά βλέπουμε ότι υπεισέρχονται στο σκάκι. Σε ορισμένες παρτίδες δεν έχει παίξει τόσο ρόλο, η συγκέντρωση στους κανόνες αλλά μία αυθόρμητη σύλληψη του σκακιστή, βασισμένη στο ένστικτο και την εμπειρία. Ουσιαστικά σας απαντώ με μία μικρή ανάλυση, υιοθετώντας την άποψη αυτή.

iii. Β.Μ, εκπαιδευτικός που εφήρμοσε τη διδακτική του σκακιού στο σχολείο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ- ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1. -Πότε εισαγάγατε το σκάκι στο ελληνικό σχολείο που εργαζόσασταν και σε ποιο πλαίσιο τοποθετήσατε τη διδασκαλία του;

- Την εκμάθηση σκακιού την ξεκίνησα το 2008-9 σε ένα δικό μου πειραματικό πλαίσιο μέσα στο σχολείο μετά από έρευνες που είχα κάνει και διαβάζοντας πολλές επιστημονικές μελέτες ανά τον κόσμο, κατά πόσο μπορεί δηλαδή να βοηθήσει τα παιδιά όχι μόνο στα μαθήματα αλλά και στη ζωή τους γενικά. Μετά από εισήγηση στην διεύθυνση του σχολείου και το σύλλογο γονέων και μετά από συνεννόηση με τα ίδια τα παιδιά, όσα φυσικά επιθυμούσαν να συμμετέχουν, ξεκινήσαμε την εκμάθηση κατά την διάρκεια των διαλειμμάτων. Από το υπουργείο παιδείας μέχρι τότε, από ότι γνωρίζω από τα προγράμματα που υπήρχαν, δεν είχε ενταχθεί το σκάκι ακόμη στα σχολεία.

2. -Υπήρξε κάποια εξωγενής αρωγή από το κράτος ή το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων του σχολείου σας στο δικό σας εγχείρημα;

- Στην αρχή εφαρμογής του πειράματος δεν υπήρχε ,διότι δεν το είχαν εντάξει στο σχολικό πρόγραμμα των σχολείων από το υπουργείο παιδείας και έτσι δεν υπήρχε καμία αρωγή, παρά μόνο συνεργασία με τον σύλλογο γονέων και κηδεμόνων, που συμφώνησε στην καινούργια ιδέα της εκμάθησης σκακιού, μετά από δική μου εισήγηση αναλύοντάς του τα οφέλη που θα είχαν τα παιδιά. Μετά την παρουσίαση των ερευνών που είχαν γίνει στο εξωτερικό, αποφάσισαν ότι έπρεπε και εμείς να το επιχειρήσουμε. Έτσι αγοράσαμε 30 επιτραπέζιες σκακιέρες για τις ανάγκες των αγώνων που είχαμε, μετά ένα μαγνητικό σκάκι τοίχου, όπου εκεί έκανα θεωρία στα παιδιά και αναλύαμε στρατηγικές και άλλα, και παράλληλα αγοράσαμε ένα μεγάλο σκάκι δαπέδου που ήταν στημένο πάντα στον αμφιθεατρικό χώρο που κατά την

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

διάρκεια των διαλλειμάτων τα παιδιά έπαιζαν και εκεί όπως και στα παγκάκια στον εξωτερικό χώρο με τις μικρές σκακιέρες. Φυσικά συμμετείχαν όλες οι τάξεις. Αργότερα το 2012 το υπουργείο έδωσε τη δυνατότητα εκμάθησης σκακιού στο πλαίσιο της ευέλικτης ζώνης, όπου τότε αναγκαστικά έπρεπε να απευθυνθώ μόνο στο δικό μου τμήμα. Βέβαια η παράδοση των 5 ετών διδασκαλίας σκακιού στο σχολείο συνεχίστηκε σε όλες τις τάξεις ανεξαιρέτως, γιατί για τα παιδιά πλέον το σκάκι είχε γίνει τρόπος ζωής στο σχολείο.

3. -Οι μαθητές πως αντιμετώπισαν την δική σας κίνηση; Συμμετείχαν ή την αποστράφηκαν;

- Όλα τα παιδιά με χαρά δέχτηκαν αυτήν την κίνηση, γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η τροφή του παιδιού είναι το παιχνίδι. Δεν είναι άστοχη η παρατήρηση ότι το παιδί μαθαίνει με τον ίδιο τρόπο που ανταποκρίνεται στο παιχνίδι. Αν μπορείς μέσα από αυτό, να μεταδώσεις και αξίες, τότε οι στόχοι θα έχουν επιτευχθεί στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού

αλλά και στην εξέλιξή του γενικά ως άνθρωπο. Δεν σας κρύβω ότι ο αριθμός των παιδιών ήταν πολύ μεγάλος δηλαδή ποσοστιαία τα $\frac{3}{4}$ του σχολείου.

4. -Μέσα στο σύνολο των μαθητών που έλαβαν μέρος στη διδασκαλία σας προσμετρούνται και παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες;

- Σε κάθε σχολική μονάδα, υπάρχουν παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες. Έτσι κι εγώ είχα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες όπου δεν σας κρύβω ότι εντάσσοντας το σκάκι στο καθημερινό μας πρόγραμμα, είχαμε εξαιρετικά αποτελέσματα τόσο στην ψυχολογία αυτών των παιδιών, όσο και στην αποκατάσταση και λύση μαθησιακών προβλημάτων.

5. -Ποιά παιδαγωγική μέθοδο χρησιμοποιήσατε ως παιδαγωγός για τη διδασκαλία του σκακιού;

- Στα σχολεία ο δάσκαλος κάνει τη σκακιστική διδασκαλία και όχι ο προπονητής σκακιού από την ΕΣΟ (Ελληνική Σκακιστική Ομοσπονδία) ή κάποιος προπονητής από κάποιο άλλο σκακιστικό σύλλογο. Βασικά ένας εκπαιδευτικός για να επιτύχει τους στόχους λοιπόν, θα πρέπει να έχει κάποια βασικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, να είναι δίκαιος προς όλους, δεύτερον, να υπάρχει αγάπη σε αυτό που κάνει φυσικά, τρίτον να μην κάνει διακρίσεις και τέλος να έχει επιστημονική κατάρτιση για να μπορεί να χρησιμοποιεί πάντα διαφορετικά μοντέλα εκμάθησης ανάλογα με τα παιδιά που έρχονται κάθε χρονιά. Η μέθοδος είναι απλή. Να κάνεις τα παιδιά να αγαπήσουν αυτό που διδάσκεις και να γνωρίζουν εκ των προτέρων ότι το κάνεις γιατί ενδιαφέρεσαι για αυτά και κυρίως τα αγαπάς. Άρα, πρέπει να κερδίσεις πρώτα την εμπιστοσύνη τους. Μετά πρέπει να τα μάθεις πώς να συμπεριφέρονται σε μια νίκη ή μια ήττα. Είναι ένα σημαντικό κομμάτι αυτό δηλαδή το παιδί να μάθει να διαχειρίζεται πλέον μόνο του την ψυχολογία του. Αυτό χρειάζεται υπομονή, χρόνο και επιμονή για να χτιστεί και να καλλιεργηθεί στα παιδιά.

6. -Ήταν η ίδια για όλα τα παιδιά ή εκείνα με τις μαθησιακές δυσκολίες έχρηζαν διαφορετικής μεταχείρισης;

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

- Φυσικά τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες θέλουν ιδιαίτερη προσοχή, έτσι ώστε να τα κερδίσουν από το ξεκίνημα από την πρώτη στιγμή. Σε καμία περίπτωση δεν θα έβαζες ένα τέτοιο παιδί να παίξει με έναν άριστο ή καλό μαθητή, όχι πως ο καλός μαθητής αυτόματα είναι και καλός σκακιστής. Το παιδί με τη μαθησιακή δυσκολία όμως στο μυαλό του νιώθει πως είναι κατώτερο από όλους. Γι' αυτό τα προστατεύουμε από μια ίσως ενδεχόμενη, τυχαία ήττα από κάποιον που οι σχολικές του επιδόσεις είναι ικανοποιητικές. Δεν πρέπει πάσει θυσία να απογοητευτούν στο ξεκίνημα της εκμάθησης. Τα πρώτα παιχνίδια τα διαχειρίζεται ο ίδιος ο εκπαιδευτικός μαζί του, μέχρι να νιώσει έτοιμο το παιδί, να παίξει με τα άλλα παιδιά. Εδώ ο εκπαιδευτικός πρέπει να είναι συνεχώς δίπλα του για να σταθμίζει και να αντισταθμίζει την ψυχολογία του. Πρέπει καθημερινά να επιβραβεύει το παιδί και να του δημιουργεί διαρκώς την αίσθηση της επιτυχίας. Πρέπει σιγά -σιγά να αποκτήσει αυτοπεποίθηση και δημιουργικότητα. Ότι και αυτό είναι ικανό και δεν διαφέρει από τους άλλους. Ότι γρήγορα θα ξεπεράσει αυτά τα παροδικά προβλήματα και θα ενταχθεί σύντομα με τα άλλα παιδιά.

7. -Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες μπόρεσαν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες του παιχνιδιού; Έχετε περιπτώσεις παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες που να ξεχώρισαν για τη σκακιστική κλίση τους;

-Οι περιπτώσεις που υπάρχουν σε σχολεία με παιδιά που έχουν μαθησιακές δυσκολίες είναι οι απλές διαταραχές που μπορούν να αντιμετωπισθούν επιτυχώς από ένα οργανωμένο καλό σχολικό περιβάλλον σε συνεργασία. Καλό θα ήταν, ο εκάστοτε εκπαιδευτικός να συνεργάζεται με κάποιο παιδοψυχολόγο και ένα κέντρο αποκατάστασης μαθησιακών διαταραχών, όταν πρόκειται για ιδιάζουσα περίπτωση. Άρα το παιδί μπορεί να μάθει τις ανάγκες του παιχνιδιού, αλλά κυρίως μπορεί να πρωτεύσει και να διακριθεί σε υψηλά επίπεδα όπως και είχα τέτοια περίπτωση μαθήτριας, η οποία ενώ δεν είχε καλό μαθησιακό υπόβαθρο, δεχόταν μπούλινγκ από συμμαθητές εξαιτίας της ιδιαιτερότητάς της και τελικά σύντομα κατάφερε να κατακτήσει τοπικούς και περιφερειακούς τίτλους.

8. -Παρατηρήσατε βελτίωση στις σχολικές τους επιδόσεις;

- Ήδη αρκετές επιστημονικές μελέτες από όλο τον κόσμο που έχουν γίνει, επιβεβαιώνουν αυτή την εξέλιξη και την βελτίωση στις σχολικές επιδόσεις των παιδιών. Αυτό το βίωσα και εγώ με τους δικούς μου μαθητές και είμαι χαρούμενος που μέσα από το σκάκι κατάφερα να βοηθήσω όσο μπορούσα και να βιώσω από κοντά, την εξέλιξη που είχαν αυτά τα παιδιά με την πάροδο του χρόνου. Με τη βοήθεια του σκακιστικού παιχνιδιού οι μαθητές βοηθήθηκαν στην επίλυση μαθηματικών και όχι μόνο, προβλημάτων, στη γλώσσα, σε κοινωνικές και γνωστικές δεξιότητες, στη μνήμη, στην αυτοσυγκέντρωση, στην κοινωνικοποίηση και στη συμπεριφορά.

9. -Η ψυχολογία τους πως εξελίχθηκε;

- Ο πρώτος στόχος για την επιτυχία είναι πως θα ανακτήσεις την καλή ψυχολογία του παιδιού. Τα παιδιά έχοντας καλή ψυχολογία αντιμετωπίζουν τις καταστάσεις είτε στον σχολικό χώρο, είτε στο κοινωνικό, είτε στο οικογενειακό τους περιβάλλον

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

με αισιοδοξία και αυτοπεποίθηση. Η ψυχολογία των παιδιών βελτιώθηκε σε τέτοιο επίπεδο που ενώ στην αρχή ήταν συνεσταλμένα, χωρίς αυτοπεποίθηση και μάλιστα χωρίς συμμετοχή στις καθημερινές σχολικές παραδόσεις των μαθημάτων, έπειτα άρχισαν να αναπτύσσουν ένα φιλικό περίγυρο, να εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους, να συμμετέχουν στο μάθημα χωρίς φόβο μήπως τα κοροϊδέψει κάποιο άλλο παιδί. Η διαφορά και η πρόοδος ήταν θεαματική. Το σκάκι μου έδωσε επιπρόσθετες λύσεις στο πώς να δημιουργήσω ευχάριστο κλίμα στην τάξη.

10. -Τα παιδιά τελικά χάρη στο σκάκι προσαρμόστηκαν στο σχολικό τους περιβάλλον; Οι σχέσεις μεταξύ των μαθητών εναρμονίστηκαν;

-Το σκάκι είναι ένα άθλημα ατομικό αλλά και ομαδικό. Έτσι λοιπόν κάθε χρόνο κάναμε σχολικούς αγώνες σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας. Οι εμπειρίες αυτές ήταν αξέχαστες σε όλους μας. Όλα αυτά τα ταξίδια για τους σχολικούς αγώνες που κάναμε, βοήθησαν στο μέγιστο βαθμό τα παιδιά να βελτιώσουν τις σχέσεις τους. Δεν σας κρύβω ότι τα κρούσματα βίας που είχαμε παλαιότερα στο σχολικό περιβάλλον εξαφανίστηκαν στην πάροδο του χρόνου. Ας μην ξεχνάμε, ότι παιδιά σε αυτή την ηλικία δεν φιλτράρουν τις σκέψεις τους, γι αυτό και λέμε συνήθως ότι τα παιδιά είναι σκληρά. Έτσι λοιπόν, δημιουργούν άθελά τους προβλήματα και δυσκολίες πολλές φορές στα παιδιά που κρύβουν μαθησιακές δυσκολίες. Εκεί κατά την γνώμη μου πρέπει ο εκπαιδευτικός να επέμβει άμεσα. Οφείλει να γνωστοποιήσει στα παιδιά τα προβλήματα και να ισορροπήσει τις σχέσεις μεταξύ τους επιβλέποντας καθημερινά και συμβουλευοντάς τα διαρκώς. Έχει χρέος να βοηθήσει πρώτα στον ψυχολογικό τομέα τα παιδιά αυτά και μετά να επέμβει στον μαθησιακό τομέα. Αφού υπάρξει αυτή η ισορροπία στις σχέσεις των παιδιών, όπου είναι και το δυσκολότερο πεδίο, τότε τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες εντάσσονται εύκολα στις νέες συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί, χαίρονται πραγματικά και απολαμβάνουν την συνύπαρξη και την εναρμόνισή τους με τα άλλα παιδιά. Άρα, μπορώ να πω με βεβαιότητα, ότι όχι μόνο εναρμονίστηκαν οι σχέσεις των παιδιών στο σχολικό τους περιβάλλον αλλά και ότι τα παιδιά συνειδητοποίησαν, ότι όλοι θα πρέπει να έχουν τον ίδιο σεβασμό και την ίδια ευκαιρία στη μάθηση αλλά και στο παιχνίδι.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

➤ Συμπεράσματα έρευνας

Είναι λοιπόν, αναγκαίο να τονίσουμε ότι τα παιδιά με απλές διαταραχές όπως είναι οι μαθησιακές δυσκολίες, δεν συναντούν τροχοπέδη στην εκμάθηση του σκακιού, εφόσον δεν έχουν πληγεί- επηρεαστεί οι βασικές τους εγκεφαλικές λειτουργικές διεργασίες και φυσικά μία άλλη σημαντική παράμετρος είναι να διαθέτουν την απαιτούμενη νοητική επάρκεια. Ο εγκέφαλος ενός σκακιστή δεν υπερέχει μακροσκοπικά (δηλαδή όσον αφορά την ανατομία του, ωστόσο υπάρχει μία υπόθεση που θέλει τον μετωπιαίο λοβό ενός σκακιστή μεγαλύτερο από αυτόν ενός μη σκακιστή) αλλά σε βιοχημικό επίπεδο (δηλαδή όσον αφορά την υγεία και τη χημική δραστηριότητα του εγκεφάλου). Νευροβιολογικά, το σκάκι αποτελεί έντονη νοητική άσκηση και συστήνεται σε ασθενείς νευρολογικών παθήσεων για να διατηρούν τον εγκέφαλό τους σε μία κατάσταση νοητικής εγρήγορσης, αποτρέποντας την εκφύλιση των νευρικών κυττάρων (νευρώνων).

Το παιδί με ή χωρίς μαθησιακές δυσκολίες ήδη από την νηπιακή ηλικία των τριών ή τεσσάρων ετών μπορεί εγκεφαλικά να αποδεχτεί τις σκακιστικές κινήσεις ως γνώση. Φτάνοντας στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, είναι πλέον σε θέση να παίξει μία ολοκληρωμένη παρτίδα σκάκι. Εκεί ο εκπαιδευτικός-δάσκαλος σκακιού οφείλει να δώσει μία επιπλέον προσοχή στο παιδί με μαθησιακές δυσκολίες, καθώς είναι υπεύθυνος για την καλή ψυχολογία του και αρμόδιος για την αρμονική συνύπαρξη και ευγενή συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών του τμήματός του. Αρχικά, ο δάσκαλος έχει χρέος να διαχειρίζεται τα πρώτα παιχνίδια του παιδιού ο ίδιος, εμψυχώνοντας και επιβραβεύοντας το παιδί. Όταν ο εκπαιδευτικός κρίνει πως είναι άρτια προετοιμασμένο τότε το εντάσσει στο σύνολο με τους υπόλοιπους σκακιστές- μαθητές. Είναι απαραίτητο το ηθικό του παιδιού να είναι αναπτρεωμένο και μολονότι το σκάκι διδάσκει αγωγή, ο δάσκαλος παράλληλα, κρίνεται δέον, να δώσει κατευθυντήριες οδούς σωστής συμπεριφοράς στα υπόλοιπα παιδιά όσον αφορά το ιδιαίτερο αυτό παιδί.

Αφού λοιπόν, στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου το παιδί λάβει μια επαρκή και βασική σκακιστική εκπαίδευση, αν και εφόσον επιθυμεί να διευρύνει τις γνώσεις του, τότε έχει την επιλογή της εγγραφής σε κάποιον σκακιστικό σύλλογο της περιοχής του ή γενικότερα της δικής του προτίμησης. Όσο περισσότερο το παιδί ασχολείται με το σκάκι τόσο οι επιδόσεις του στο σχολείο και τις εξωσχολικές δραστηριότητες θα βελτιώνονται. Το παιδί θα αναπτύξει ισχυρή αυτοπεποίθηση, αυτοεκτίμηση, αυτοσεβασμό και προσωπικό όραμα-στόχους για το μέλλον του, συναισθήματα και σκέψεις για τον εαυτό του, που προηγουμένως δεν είχε. Το αίσθημα κατωτερότητας, η εσωστρέφεια και η απομόνωση από τον κοινωνικό περίγυρο έχουν καταπολεμηθεί με το όπλο που εμείς ονομάσαμε «σκάκι». Το παιδί πλέον αποκτά φίλους και κοινωνικές επαφές, γίνεται αποδεκτό και καλοδεχούμενο από το σύνολο τόσο των μικρών όσο και των μεγάλων.

Με την εγγραφή του σε έναν σκακιστικό όμιλο, το παιδί αντιλαμβάνεται τον τρόπο αλληλεπίδρασης της ομάδας, τους σκοπούς του πρωταθλητισμού και τον

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

κώδικα συμπεριφοράς σε διαγωνισμούς και σκακιστικές διοργανώσεις, Γίνεται αναπόσταστο τμήμα της ομάδας κι όχι ένα ξεχωριστό μέλος αυτής. Η συμπεριφορά του παιδιού σε τέτοιες περιστάσεις αγώνων είναι σεβαστική και δεν διαφέρει καθόλου από αυτή των άλλων σκακιστών. Το παιδί γίνεται αθλητής κι όχι απλά ένας παίχτης προερχόμενος από μία σχολική μονάδα. Αντιλαμβάνεται πλήρως πως αν δεν τηρήσει με ακεραιότητα τους κανονισμούς, ο ίδιος και οι συμπαίκτες του θα τιμωρηθούν με ποινή από τη διοργάνωση.

Όσο το παιδί μεγαλώνει, εξελίσσεται στην καλύτερη εκδοχή του εαυτού του, γίνεται εξυπνότερο, καθώς έχει διδαχθεί και εξοικειωθεί στο να δίνει λύσεις σε - περίπλοκα και μη- ζητήματα αντισταθμίζοντας έτσι τις μαθησιακές δυσκολίες του. Συγχρόνως, το παιδί έρχεται σε επαφή με μία καινούρια επιστημονική δραστηριότητα η οποία είναι ικανή να του προσδώσει κύρος, κοινωνική επιφάνεια, γνώση και φυσικά επαγγελματική αποκατάσταση τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό. Συμπερασματικά, το σκάκι καταπολεμά τόσο τις πρακτικές όσο και τις ψυχολογικές δυσκολίες του παιδιού.

➤ Επύλογος

Έχουμε πλέον ολοκληρώσει την ερευνητική εργασία και εκθέσει σημαντικά στοιχεία και πληροφορίες, αναφορικά με τις μαθησιακές δυσκολίες και πώς το σκάκι μπορεί να συνεισφέρει σε ένα παιδί που διαθέτει μία ή περισσότερες από αυτές. Θίξαμε ζητήματα ιατρικού, κοινωνικού, ιστορικού, ψυχολογικού και φυσικά παιδαγωγικού περιεχομένου, καθώς όταν οι επιστήμες αλληλοσυμπληρώνονται προκύπτει πληρέστερη ερμηνεία ενός φαινομένου, διασταύρωση των στοιχείων και επαλήθευση των επιχειρημάτων-πορισμάτων. Τελικά, το σκάκι δεν είναι μόνο ένα παίγνιο προς την «κάθαρσιν» και την «τέρψιν» του ατόμου αλλά μία, θα λέγαμε, θεραπεία και ένα μέσον για να αντιμετωπιστούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο οργανικές εγκεφαλικές δυσλειτουργίες σε όλα τα επίπεδα. Πλέον το σκάκι αποτελεί αντικείμενο επιστημονικών ερευνών και απασχολεί ιδιαίτερα τους σημερινούς επιστήμονες και μελετητές. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που γίνονται προσπάθειες για την ένταξή του από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων στο επίσημο εκπαιδευτικό πρόγραμμα ως μάθημα ισάξιο με τα υπόλοιπα σχολικά κι όχι ως ένα περιστασιακό, εποχιακό μάθημα, στο πλαίσιο της ευέλικτης ζώνης, για τη συμπλήρωση ωρών εργασίας από τον εκάστοτε εκπαιδευτικό. Το σκάκι ως πρωτεύον μάθημα, είναι ένα όραμα που ήδη άλλα κράτη έχουν πραγματοποιήσει.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

➤ ΠΗΓΕΣ

❖ Βιβλιογραφικές

i.Ελληνικές

1. Αγγελάκος Κώστας, Καινοτόμες Προσεγγίσεις στις Επιστήμες της Αγωγής : «Πώς μαθαίνει ο άνθρωπος : εγκέφαλος, νους, εμπειρία και μάθηση στο σχολείο». Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών ΗΠΑ – Επιτροπή Κοινωνικών Επιστημών και Εκπαίδευσης. Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ.
2. Γιάννης Παπαδάτος, «Ψυχικές διαταραχές και μαθησιακές δυσκολίες παιδιών και εφήβων», εκδόσεις Gutenberg 2010.
3. Σουζάνα Παντελιάδου- Γιώργος Μπότσας: «Μαθησιακές δυσκολίες: Βασικές έννοιες και χαρακτηριστικά». Βόλος 2007, εκδόσεις Γράφημα.
4. Σωτηρία Τζιβινίκου " Μαθησιακές δυσκολίες-διδακτικές παρεμβάσεις", εκδόσεις Κάλλιπος, 2015.

ii. Ξενόγλωσσες

1. “Εκπαιδευτική ψυχολογία”, Αποτελεσματική διδασκαλία Αποτελεσματική μάθηση, Stephen N. Elliott, Thomas R. Kratochwill, Joan Littlefield Cook, John F. Travers, σε μετάφραση Μαρίας Σόλμαν και Φρόσως Καλύβα. Εκδόσεις Gutenberg.

❖ Ηλεκτρονικές

i.Ελληνικές

1. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΚΑΚΙΟΥ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ- 31/05/2015.
2. Μαυρέας Δημήτρης, «Ιστορία του σκακιού», 09/09/2015.
3. Παναγάκος Ιωάννης "Σκάκι και παιδί", Σεμινάριο: 2 Δεκεμβρίου 2014, Χαλκίδα.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

4. Παλαμήδης και ζατρίκιον: το αρχαίο ελληνικό παιχνίδι σκάκι. Ιωάννης Κ. Μπίμπης "Αργολικά Παλαμήδης" (2003), Γρηγόρης Ζώρζος Ellinikoarxeio.com, Argolikivivliothiki.gr, filostratos.pblogs.gr
5. Σταμούλη Αρετή, ψυχολόγος συστημικής προσέγγισης-ειδική παιδαγωγός, ιστοσελίδα "ψυχολογία και ειδική αγωγή", άρθρο : "Χαρακτηριστικά των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες-παραδείγματα".
6. <http://www.skourascamp.com/el/blog/ti-mporoun-na-mathoun-ta-paidia-apo-to-skaki>
7. www.aesop.iep.edu.gr Aesop (Advanced Electronic Scenarios Operating Platform). ΙΕΠ.

ii. Ξενόγλωσσες

1. "Benefits of chess in education": A collection of studies and papers on chess and education. Compiled by Patrick S. McDonald (Youth coordinator for the Ontario Chess Association and Youth coordinator for the Chess Federation of Canada).